किसान विद्या प्रसारक संस्थेचे
किसान कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
KISAN ARTS, COMMERCE & SCIENCE COLLEGE
PAROLA - 425 111 (Dist. Jalogaon) M.S.
Office : (02597) 292441 Principal : Phone & Fax (02597) 293688
Website : www.kisanacscollegeparola.co.in
Email : pricipalkc@rediffmail.com
Dr. Y. V. Patil (M.Sc., M.Phil., Ph.D.)
Principal

Outward No. : /202 -202 Date : / /202

Index
Books/Books Chapter and Conference Proceeding 2017-18

Sr. No.	Title of paper	Book/Book Chapter/Proceeding	Name of Author	Name Publisher
1	Physical Chemistry, Semester-VI, Paper-I, CH-361,T. Y. B. Sc.	Book Chapter	Dr G H Sonawane	Vrinda Publications
2	Physical Chemistry Practical, Semester-VI, CH-367 T. Y. B. Sc.	Book Chapter	Dr G H Sonawane	Vrinda Publications
3	Physical Chemistry,CH-351, T. Y. B. Sc. Semester -V, Paper I,	Book Chapter	Dr G H Sonawane	Vrinda Publications
4	Physical Chemistry Practical, CH-357 T. Y. B. Sc.	Book Chapter	Dr G H Sonawane	Vrinda Publications
5	Digitalization in rural India	Conference Proceeding	Mr. P N. Ingole	Research Dimension
6	Digital Payment: Vastaviktaaani Avhane	Conference Proceeding	Dr. P. J. Aujekar	Research Dimentions
7	Digital Maharashtra	Conference Proceeding	Mr. A. A. Bhandare	Research Dimensions
8	Hindi sahitya me adivasi evam shree vimarsh	Book	Dr. S. P. Chaudhari	Roli Prakashan
9	Dhushyant kumar ki gajalo me vatvikata	Book Chapter	Dr. S. P. Chaudhari	Roli Prakashan
10	jahir Kureshi ki Gajalo me Aam Adami	Book Chapter	Dr. S. P. Chaudhari	Roli Prakashan
11	Syntheis and charecterization of rod like C doped ZnO nanoprticles with enhanced photocatalytic activities	Conference Proceeding	Dr G H Sonawane	AIP Conference Proceding
12	Synthesis of Ce doped ZnO nanoparticles coupled with graphene oxide as efficient photocatalyst for degrdation of dye under day light	Conference Proceeding	Dr G H Sonawane	AIP Conference Proceding
13	One Pot Green Synthesis of N-substituted Succinimide	Conference Proceeding	Dr. K. S. Gosavi	International Journal of Chemical and Physical Sciences
14	Namdev Dhasal ek parivartanvadi kavi	Conference Proceeding	Dr M M Bagale	Research Journey

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College PAROLA Dist.Jalgaon 425111

Principal
KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College,Parola Dist.Jalgaon 425111

किसान विद्या प्रसारक संस्थेचे
किसान कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
KISAN ARTS, COMMERCE & SCIENCE COLLEGE
PAROLA - 425 111 (Dist. Jalogaon) M.S.
Office : (02597) 292441 Principal : Phone & Fax (02597) 293688
Website : www.kisanacscollegeparola.co.in
Email : pricipalkc@rediffmail.com
Dr. Y. V. Patil (M.Sc., M.Phil., Ph.D.)
Principal

Outward No. : /202 -202 Date : / /202

15	Badalate Samaj Vastav aani 1975 nantarche marathi natak	Conference Proceeding	Dr M M Bagale	International Multilingual Research Journal
16	Vaidarbhiya Bolibha samajbhashavaidnyanik abhyas : Bhasha Olakh aani sanvardhan	Conference Proceeding	Dr. P. J. Aujekar	Vidyavarta
17	GST amalbajavani: vasatavikta aani avhan	Conference Proceeding	Dr. P. J. Aujekar	Vidyavarta
18	UNESCO ahaval 2011 aur aadivasi boli	Conference Proceeding	Dr. P. J. Aujekar	Research Journey
19	Sant sahitya : sawangi sparsh karanare tatwadnyan	Conference Proceeding	Dr. P. J. Aujekar	Contemporary Research in India
20	Advantage and Disadvantage of GST	Conference Proceeding	Mr. A. A. Bhandare	Vidyavarta
21	Jangal jaha suru hota hai me media aur police	Conference Proceeding	Dr. S. P. Chaudhari	Vidyavarta
22	premchand ki hindi patrakarita	Book Chapter	Dr. S. P. Chaudhari	Prem krushna sharma
23	ADVANTAGES OF GST	Conference Proceeding	Mr. K. D. Patil	Vidyavarta
24	Nav Vasahatvadacha parinamancha chikitsk abhays	Conference Proceeding	Mr S B Patil	Vidyavarta

Dr. Y. V. Patil
Principal
KVPS Kisan Arts, Commerce & Scier
College.Parola Dist.Jalgaon 42511

Kisan Arts, Commerce & Science College * KVPS
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

2017-18 - (3) (1)

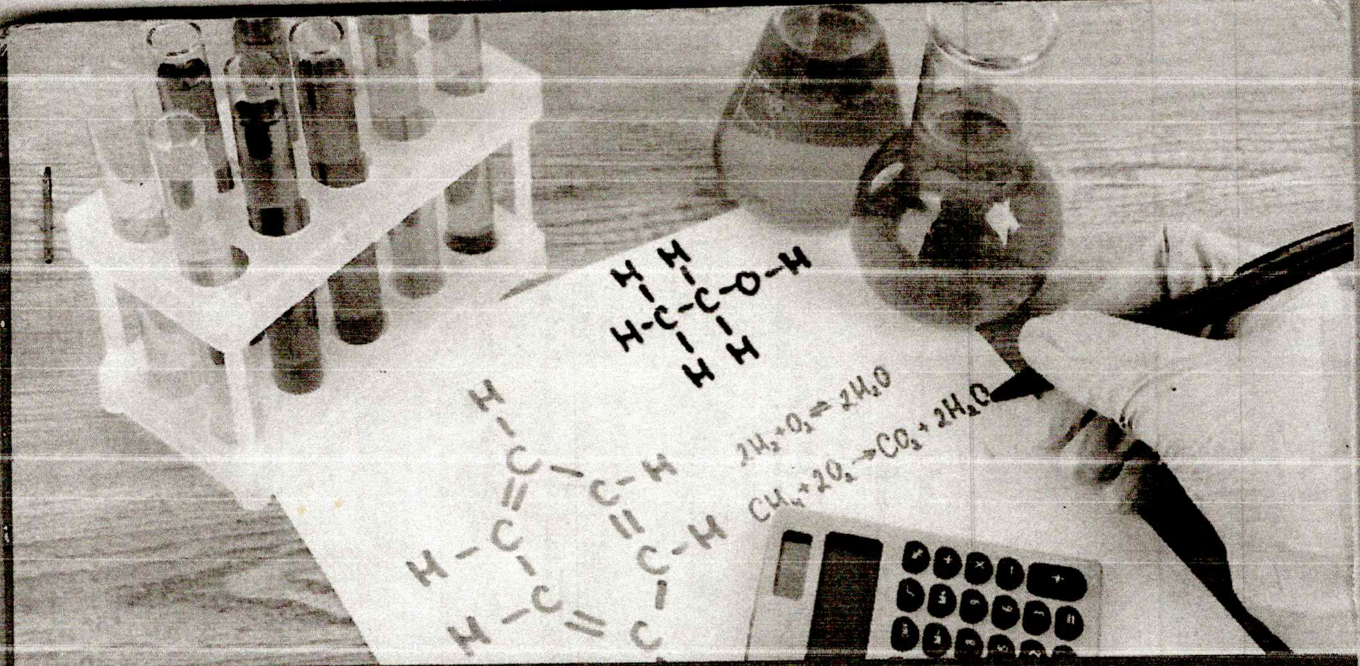

As per the new revised syllabus of
North Maharashtra University, Jalgaon
w.e.f. June 2017

NMU
T.Y.B.Sc.
Sem - VI

Physical Chemistry

KACS COLLEGE
MAH/
SR 25154

CH-361
T. Y. B. Sc. Semester VI
Paper – I

Dr. H. A. Mahajan
S. L. Vispute
Dr. G. H. Sonawane

Principal
...k Sanstha's
Commerce

वृंदा Vrinda Publications

(1)

As per Syllabus of North Maharashtra University, Jalgaon. (w.e.f. June-2017)

कृपया पुस्तक जपून वापरा.

A Text Book of

Physical Chemistry

CH-361

T. Y. B. Sc. Semester VI

Paper – I

Dr. H. A. Mahajan
Smt. G. G. Khadse Arts, Science
College, Muktainagar,
Dist. Jalgaon.

S. L. Vispute
G. D. M. Arts, K. R. N. Commerce
and M. D. Science College, Jamner,
Dist. Jalgaon.

Dr. G. H. Sonawane
KVPS, Kisan Arts, Com.
and Science College Parola,
Dist. Jalgaon

Acc.No. 25154
CALL No.
PRICE 70/- Dt. 14.2.18

Vrinda Publications

A-14, Ground Floor, Bhimsing Market, Station Road, Navi Peth, Jalgaon. 425001

Phone (0257) 2237305 Email : vrinda_publication@yahoo.com

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College PAROLA Dist. Jalgaon 425111

PHYSICAL CHEMISTRY

CH-361

SEMESTER – VI
PAPER – I

MAH
25154

First Edition -Dec.-2017

© All rights reserved.

All rights are reserved. No part(s) of this publication may be reprodu
distributed in any from by any means or stored in a database retrieval system w
the prior written permission of the publisher.

ISBN: 81-87318-80-5

Published By
Rohit Anant Kashyap
Vrinda Publications,
A-14, Ground floor, Bhimsing Market, Station Road, Navi Peth, Jalgaon. 425001,
Phone No. – (0257) 2237305, 2225818
Email: – vrinda_publication@yahoo.com

Type Setting
Vrinda Publications
Ravi Badgujar Jalgaon M- 9422562360
Email: ravibadgujar1966@gmail.com

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
...n Arts, Commerce & Science
...llege, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist. Jalgaon
425111

2017-18 (2)

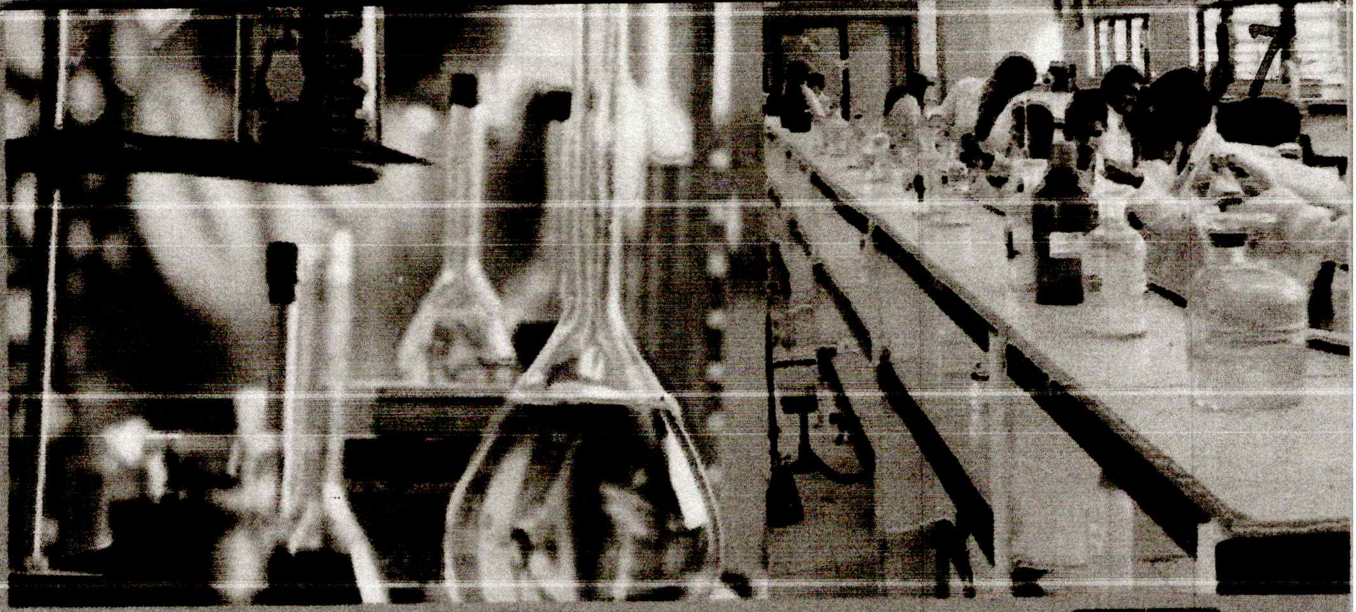

As per the new revised syllabus of
North Maharashtra University, Jalgaon
w.e.f. June 2017

NMU
T.Y.B.Sc.
Sem - VI

17

Chemistry Practical

(CH - 367, 368, 369)

T. Y. B. Sc. Semester VI

Dr. H. A. Mahajan
S. L. Visputc
Dr. G. H. Sonawane
Prin. Dr. S. N. Patel
M. S. Patil
M. D. Deshmukh
T. V. Rajale
J. U. Patil
M. T. Chaudhari
Mrs. P. S. Sathe
Dr. G. R. Chaudhari
C. A. Nehete

वृंदा
Vrinda Publications

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist. Jalgaon
425111

(2)

Chemistry Practical

First Edition: Dec.-2017

© All rights reserved.

All rights are reserved. No part(s) of this publication may be reproduced or distributed in any from by any means or stored in a database retrieval system without the prior written permission of the publisher.

ISBN: 81-87318-87-2

Published By:

Rohit Anant Kashyap

Vrinda Publications,

A-14, Ground floor, Bhimsing Market, Station Road, Navi Peth, Jalgaon. 425001,

Phone.No. – (0257) 2237305, 2225818

Email:- vrinda_publication@yahoo.com

Type Setting By:

Ravi Badgujar

9422562360

Email: ravibadgujar1966@gmail.com

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College, PAROLA Dist.Jalgaon 425111

5

17

As per Syllabus of North Maharashtra University, Jalgaon. (w.e.f. June-2017)

CHEMISTRY PRACTICAL

(CH - 367, 368, 369)

T. Y. B. Sc

Semester –VI

Dr. H. A. Mahajan Smt. G. G. Khadse College, **Muktainagar,**	**M. S. Patil** G. D. M. Arts, K. R. N. Com. and M. D. Science College, **Jamner,**	**M. T. Chaudhari** G. D. M. Arts, K. R. N. Com. and M. D. Science College, **Jamner**
S. L. Vispute G. D. M. Arts, K. R. N. Com. and M. D. Science College, **Jamner,**	**M. D. Deshmukh** N. Y. N. Chavan Arts, Science and Commerce College, **Chalisgaon,**	**Mrs. P. S. Sathe** G. D. M. Arts, K. R. N. Com. and M. D. Science College, **Jamner,**
Dr. G. H. Sonawane KVPS, Kisan Arts, Com. and Science College **Parola,**	**T. V. Rajale** Pratap College, **Amalner,**	**Dr. G. R. Chaudhari** Arts, and Science College, **Bhalod**
Prin. Dr. S. N. Patel SPDM College, **Shirpur**	**J. U. Patil** Uttamrao Patil College, **Dahivel**, Dist. Dhule	**C. A. Nehete** Smt. G. G. Khadse College, **Muktainagar**

Vrinda Publications

A-14, Ground Floor, Bhimsing Market, Station Road, Navi Peth, Jalgaon. 425001

Phone (0257) 2237305 Email : vrinda_publication@yahoo.com

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts Commerce & Science College * PAROLA Dist.Jalgaon 425111

2017-18 (5) (3) 9

NMU
T.Y.B.Sc.
Sem - V

As per the new revised syllabus of
North Maharashtra University, Jalgaon
w.e.f. June 2017

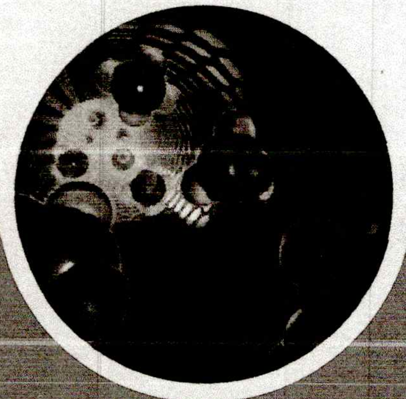

Physical Chemistry

CH-351
T. Y. B. Sc. Semester V
Paper – I

Dr. H. A. Mahajan
Dr. G. H. Sonawane
S. L. Vispute

वृंदा
Vrinda Publications

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

Dr G H Sonawane

9

As per Syllabus of North Maharashtra University, Jalgaon. (w.e.f. June-2017)

A Text Book of

Physical Chemistry

CH-351

T. Y. B. Sc. Semester V

Paper – I

Dr. H. A. Mahajan
Smt. G. G. Khadse Arts, Science College, Muktainagar, Dist. Jalgaon.

S. L. Vispute
G. D. M. Arts, K. R. N. Commerce and M. D. Science College, Jamner, Dist. Jalgaon.

Dr. G. H. Sonawane
KVPS, Kisan Arts, Com. and Science College Parola, Dist. Jalgaon

With Best Compliments From
Publisher / Author
Specimen Copy

₹ 60.0

Vrinda Publications

A-14, Ground Floor, Bhimsing Market, Station Road, Navi Peth, Jalgaon. 425001

Phone (0257) 2237305 Email : vrinda_publication@yahoo.com

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

PHYSICAL CHEMISTRY

CH-351

SEMESTER – V

PAPER – I

First Edition –July-2017

© All rights reserved.

All rights are reserved. No part(s) of this publication may be reproduced or distributed in any from by any means or stored in a database retrieval system without the prior written permission of the publisher.

ISBN: 978-93-85028-99-1

Published By

Rohit Anant Kashyap

Vrinda Publications,

A-14, Ground floor, Bhimsing Market, Station Road, Navi Peth, Jalgaon. 425001,

Phone No. – (0257) 2237305, 2225818

Email: – vrinda_publication@yahoo.com

Type Setting

Vrinda Publications

Ravi Badgujar Jalgaon M- 9422562360

Email: ravibadgujar1966@gmail.com

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

2017 '18

NMU
T.Y.B.Sc.
Sem - V

As per the new revised syllabus of
North Maharashtra University, Jalgaon
w.e.f. June 2017

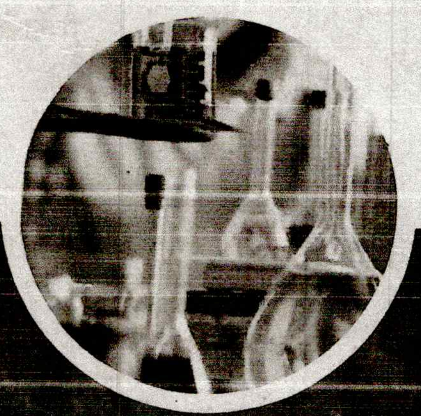

Chemistry Practical

(CH - 357, 358, 359)

T. Y. B. Sc. Semester V

Dr. H. A. Mahajan
S. L. Vispute
Dr. G. H. Sonawane
Prin. Dr. S. N. Patel
M. S. Patil
Dr. D. S. Sonawane
C. A. Nehete
M. T. Chaudhari
Mrs. P. S. Sathe
Dr. G. R. Chaudhari

वृंदा
Vrinda Publications

KACS COLLEGE
MAH/
SR 24480
Kisan Arts, Commerce & ...
College, Parola Dist. Jalgaon

Himanshu

कव्हा पुस्तक जपून वापरा

As per Syllabus of North Maharashtra University, Jalgaon. (w.e.f. June-2017)

किसान महाविद्यालय, पारोळा, जि. जळगांव ग्रंथालय

CHEMISTRY PRACTICAL

(CH - 357, 358, 359)

T. Y. B. Sc
Semester –V

24480

Dr. H. A. Mahajan
Smt. G. G. Khadse College, Muktainagar,

S. L. Vispute
G. D. M. Arts, K. R. N. Com. and M. D. Science College, Jamner,

Dr. G. H. Sonawane
KVPS, Kisan Arts, Com. and Science College Parola,

Prin. Dr. S. N. Patel
SPDM College, Shirpur

M. S. Patil
G. D. M. Arts, K. R. N. Com. and M. D. Science College, Jamner,

Dr. D. S. Sonawane
Jijamata College, Nandurbar

C. A. Nehete
Smt. G. G. Khadse College, Muktainagar

M. T. Chaudhari
G. D. M. Arts, K. R. N. Com. and M. D. Science College, Jamner

Mrs. P. S. Sathe
G. D. M. Arts, K. R. N. Com. and M. D. Science College, Jamner,

Dr. G. R. Chaudhari
Arts, and Science College, Bhalod

Acc.No. 24480
CALL No.
PRICE 60/- Dt. 7-8-2017

Vrinda Publications

₹ 60.0

A-14, Ground Floor, Bhimsing Market, Station Road, Navi Peth, Jalgaon. 425001

Phone (0257) 2237305 Email : vrinda_publication@yahoo.com

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist. Jalgaon
425111

Chemistry Practical

First Edition: July-2017

© All rights reserved.

All rights are reserved. No part(s) of this publication may be reproduced or distributed in any from by any means or stored in a database retrieval system without the prior written permission of the publisher.

MDH
24480

Published By:

Rohit Anant Kashyap

Vrinda Publications,

A-14, Ground floor, Bhimsing Market, Station Road, Navi Peth, Jalgaon. 425001,

Phone.No. – (0257) 2237305, 2225818

Email:- vrinda_publication@yahoo.com

Type Setting By:

Ravi Badgujar
9422562360
Email: ravibadgujar1966@gmail.com

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

Kisan Arts, Commerce & Science College • KVPS
PAROLA
Dist. Jalgaon
425111

Synthesis and characterization of rod like C doped ZnO nanoparticles with enhanced photocatalytic activities

P. K. Labhane, B. M. Sapkal, and G. H. Sonawane

Citation: AIP Conference Proceedings **1953**, 030048 (2018); doi: 10.1063/1.5032383
View online: https://doi.org/10.1063/1.5032383
View Table of Contents: http://aip.scitation.org/toc/apc/1953/1
Published by the American Institute of Physics

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

5

Research Dimension

ISSN: 2249-3867 Impact Factor: 5.1899(UIF)

The Shendurni Secondary Education Co-op. Society's Appasaheb R. B. Garud Arts, Commerce and Science College, SHENDURNI, Tal. Jamner, Dist. Jalgaon, Maharashtra, India

Sponsored by
North Maharashtra University, Jalgaon

NATIONAL MULTI DISCIPLINARY CONFERENCE

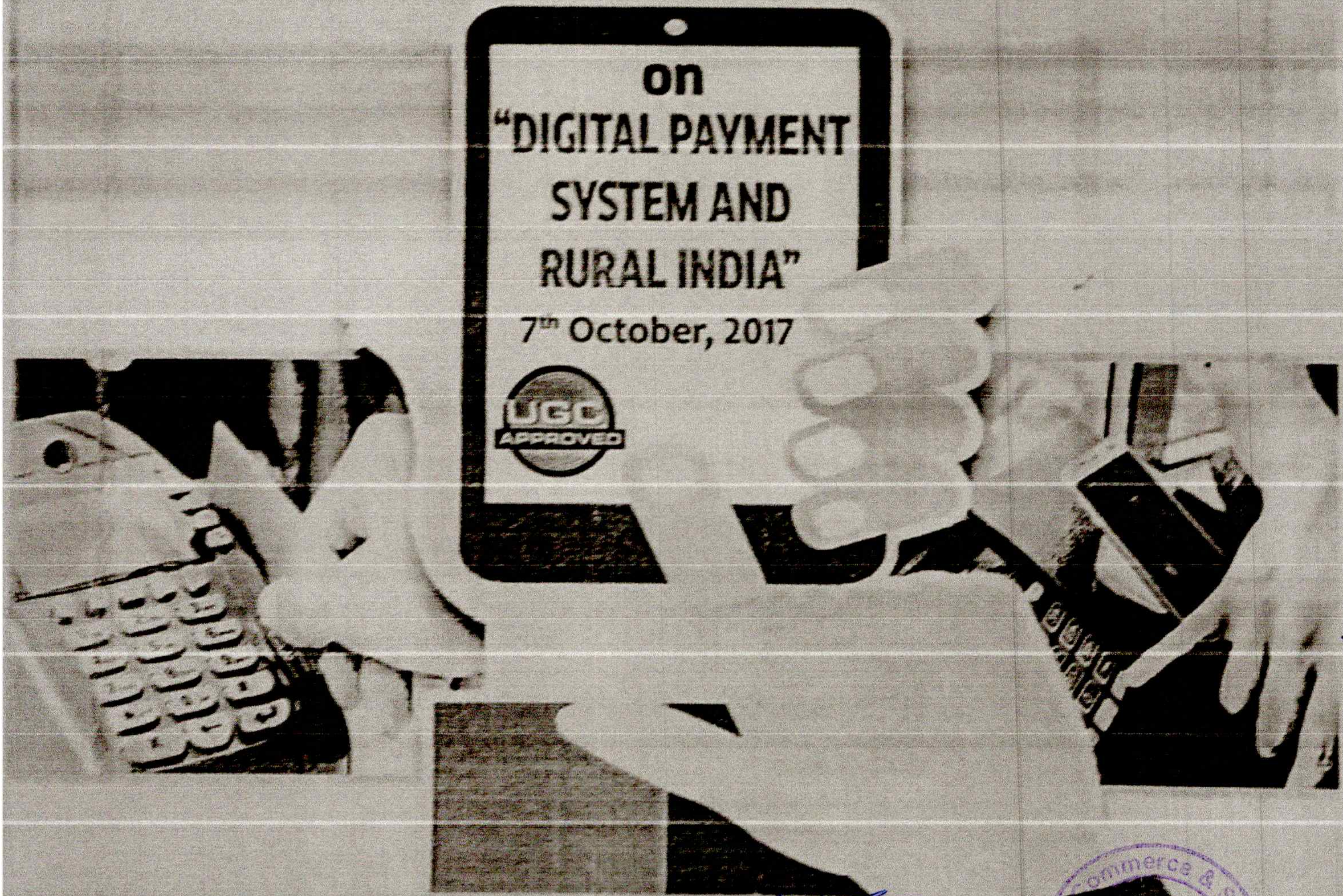

Venue
Department of Commerce
Appasaheb R. B. Garud Arts, Commerce & Science College, Shendurni

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
...san Arts, Commerce & Science
College, Parola, Dist. Jalgaon

PAROLA Dist. Jalgaon 425111 Commerce & Science College KVP's

RESEARCH DIMENSIONS

Content

ISSN NO:-2249-3867 Impact Factor : 5.1899(UIF)

Sr. No	Title and Name of The Author (S)	Page No
1	DIGITAL PAYMENT SYSTEM: A FEAT FORWARD OF INDIA **Mrunal Chetanbhai Joshi**	1
2	CHALLENGES, SOLUTIONS AND ISSUES FOR PROMOTING DIGITAL PAYMENTS IN RURAL AREAS **Pallavi N. Rane**	10
3	AN OVERVIEW OF DEMONETISATION AND ITS IMPACT ON INDIAN ECONOMY **Patil Bhagyshri Dinesh**	14
4	DIGITALIZATION IN RURAL INDIA **Prashant Namdev Ingole**	17
5	ELECTRONIC PAYMENT SYSTEM AND TYPES OF ELECTRONIC PAYMENT SYSTEMS **Prof . Bhausaheb Sayaram Kale**	23
6	A STUDY OF CHALLENGES AND PROSPECTS ON INTRODUCTION OF CASHLESS SOCIETY IN RURAL INDIA **Prof. Abdul Kadir N. Arsiwala and Dr. Anil P. Sarode**	26
7	A CRITICAL STUDY ON CHALLENGES FOR FINANCIAL INCLUSION IN PROVIDING SERVICES TO WEAKER SECTION OF SOCIETY WITH SPECIAL REFERENCE TO SUB-URBAN AREA OF PUNE CITY **Prof. Dr. Sanjaykumar Gaikwwad**	34
8	A ROLE OF ONLINE ADVERTISING IN MODERN SCENARIO **Prof. Harshala D. Deshmukh**	40
9	DIGITAL PAYMENT SYSTEM: ADVANTAGES AND DIFFICULTIES **Prof. Kranti Shashikant Patil**	44
10	DIGITAL PAYMENTS SYSTEM : ADVANTAGES AND DIFFICULTIES **Prof. P. D. Sonar**	49
11	DIGITAL PAYMENT SYSTEM IN INDIA: FACTS AND FIGURES **Prof. Prachi B. Mehta and Prof. Richu M. Juneja**	53
12	A DESCRIPTIVE STUDY ON E-COMMERCE AND E-PAYMENT SYSTEM **Prof. Rajesh Shivlal Pawara**	59
13	DIGITAL PAYMENT SYSTEM: ADVANTAGES AND DIFFICULTIES **Prof. Ranpise Bhausaheb Dnyaneshwar**	63
14	OPPORTUNITIES AND LIMITATION OF CASH LESS ECONOMY IN INDIA (SPECIAL REFENCE OF "JALGAON "DISTRICT) **Prof. Ravindra Dattataray Wagh**	67
15	DIGITAL PAYMENT SYSTEM AND RURAL ECONOMY **Prof. Richu M. Juneja and Prof. Prachi Mehta**	70

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College PAROLA Dist.Jalgaon 425111

IMPACT FACTOR : [illegible]

RESEARCH DIMENSIONS

[illegible]IZATION IN RURAL INDIA

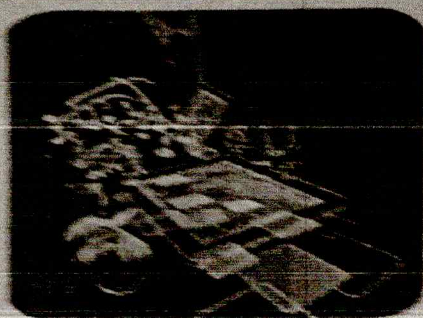

[illegible] Professor in Kisan Arts Commerce and [illegible] College, Parola.

[illegible]

[illegible]

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

Kisan Arts, Commerce & Science College * K.V.P.S. PAROLA Dist. Jalgaon 425111

(06)

Research Dimension

ISSN: 2249-3867 Impact Factor: 5.1899(UIF)

The Shendurni Secondary Education Co-op. Society's
Appasaheb R. B. Garud Arts, Commerce and Science College, SHENDURNI, Tal. Jamner, Dist. Jalgaon, Maharashtra, India

Sponsored by
North Maharashtra University, Jalgaon

NATIONAL MULTI DISCIPLINARY CONFERENCE

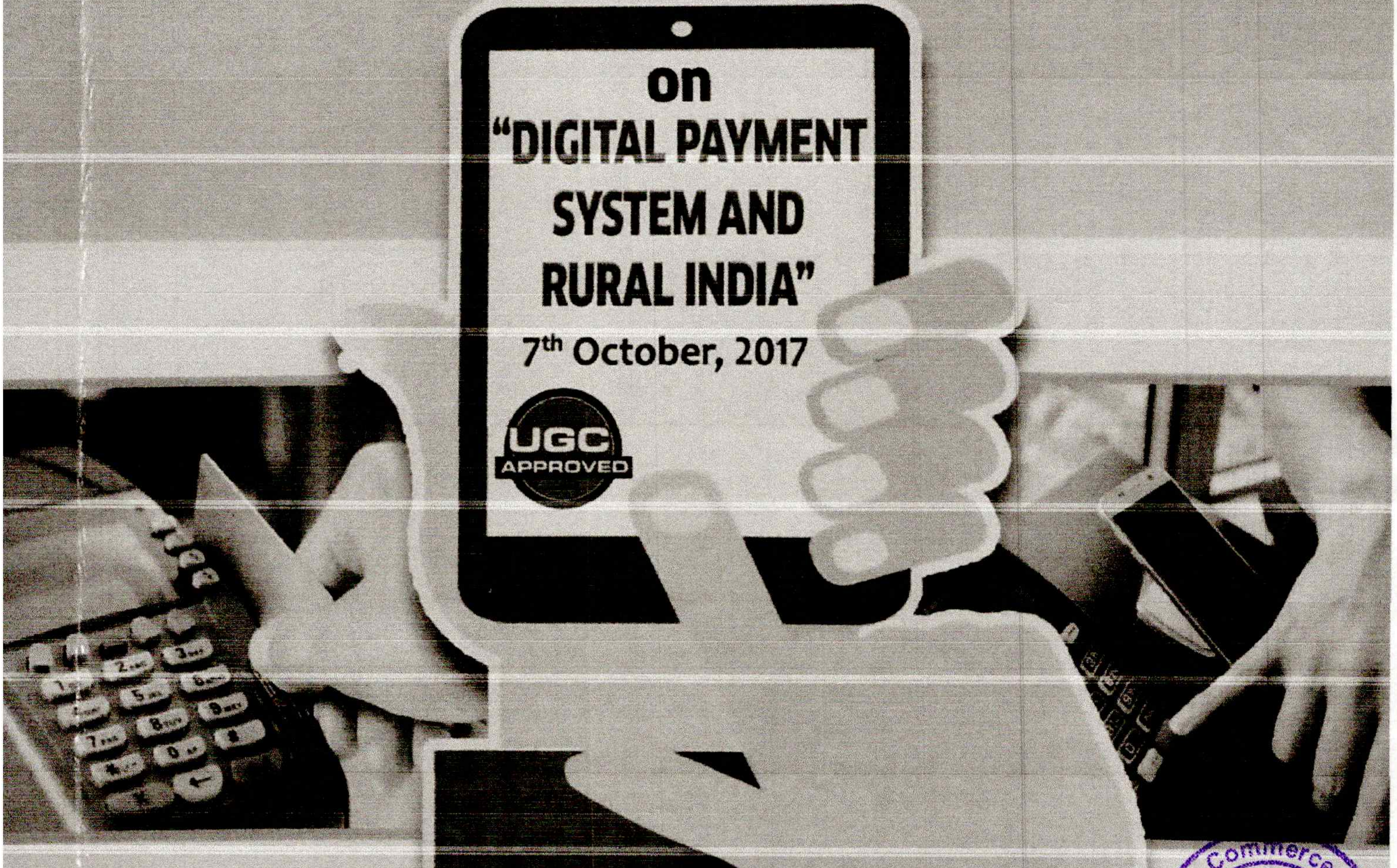

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science College
Parola Dist. Jalgaon

K.V.P.S. Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist. Jalgaon
425111

—— Venue ——
Department of Commerce
Appasaheb R. B. Garud Arts, Commerce & Science College, Shendurni

Scanned by CamScanner

17	कॅशलेस(रोकडविरहीत) अर्थव्यवस्था आणि कृषी क्षेत्र प्रा.वसंत नानाराव पतंगे , प्रा. डॉ. शिवाजी पाते	78
18	नोटाबंदी आणि अंकात्मक देयक प्रणाली **Prof. Vinayak Ramchandra Wasaikar**	83
19	रोकड विरहीत व्यवहार व कृषी अर्थव्यतस्था *डॉ. संजय पी. पाटील , प्रा. योगेश झुलाल मामरे*	87
20	डिजीटल पेमेंट पध्दती : सर्वसामान्य दृष्टीकोन ***प्रा.सुरेश दगडु पाटील***	90
21	डिजिटल पेमेंट सिस्टीम : यश-अपयश व भारतीय जनता आणि राजकीय विश्लेषण प्रा.डॉ.संजय वामनराव भोळे	96
22	डिजिटल पेमेंट : वास्तविकता आणि आव्हाणे डॉ. प्रदीप औजेकर	99
23	डिजिटल इंडिया? प्रा. सतीश दत्तात्रय पाटील	102
24	ग्रामीण भागातील ग्राहकांच्या खरेदी क्षमतेवर रोकडविरहित व्यवहारांचा झालेला परिणाम- एक अभ्यास प्रा.योगिता पांडुरंग चौधरी	104
25	नकदी रहित आहरण *प्रा. डॉ. गजानन वानखेडे , प्रा. कोमलकुमार परदेशी*	108

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College • PAROLA Dist.Jalgaon 425111

Scanned by CamScanner

ISSN: 2249-3867

IMPACT FACTOR : 5.1899(UIF)

RESEARCH DIMENSIONS

डिजिटल पेमेंट : वास्तविकता आणि आव्हाणे

डॉ. प्रदीप औजेकर
किसान कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, पारोळा.

भारतात डिजिटल करंसीचा विचार फक्त पैशाच्या संदर्भातच घ्यायला नको. जर तो घेतलाच तर त्याच्या संभाव्य अडचणीची विभागणी करावी लागेल. एक तर भारत हा खेड्यांचा देश आहे. त्यामुळे येथिल प्रत्येक नागरिकापर्यंत पोहोचणे अद्यापही आपल्याला शक्य झालेले नाही. त्यात गाव आणि खेड्यांच्या आपल्या वेगळ्या व्याख्या व संकल्पना असतात. शहरी भाग सुद्धा सकग असतो असे नाही. त्यामुळे संगणकीय साक्षरता जोपर्यंत सर्वांपर्यंत पोहोचणे शक्य होत नाही तोपर्यंत शंभर टक्के ई-व्यवहार करणे हे शक्यच नाही. पण शंभर टक्के व्यवहाराची अव्यवहार्यता स्विकारलीच तर सामान्यांना हा व्यवहार परवडणारा नाही. दुसरी महत्त्वाची बाब म्हणजे, जेथे बँकांना सुद्धा महाजालावरील धोकाधडीचा फटका बसतो तेथे सामान्यांनी या संपूर्ण प्रक्रियेवर विश्वास का दाखवावा. सरकारची भांडवलशाही वृत्ती आणि नफेखोरीचा जर यात समावेश होत असेल तर हा डिजिटल व्यवहार अव्यवहार्यच ठरेल.

प्रस्तावना:

८ नोव्हेंबर २०१६ रोजी देशाच्या पंतप्रधानांनी ऐतिहासिक नोटबंदी लागू केली. अचानक उद्भवलेल्या या संकटाने अनेकांची तारांबळ उडाली. इतके दिवस होऊनही नोटबंदी हा विषयच चर्चीला जात आहे आणि त्याचे परिणाम जसे जसे समोर येईल तशीही चर्चा रंगत जाणार आहे. परंतु या चर्चे सोबतच एक समांतर चर्चा सुरु होती ती डीजिटल पेमेंटची *डिजिटल पेमेंट* करणे हे भारतीय लोकांना काही नवीन नाही. फक्त हा चर्चेचा विषय न होता तो एक कुतुहलाचा विषय होता इतकेच. त्यामुळे डिजिटल पेमेंटने भारतीयांना आकर्षित केले नाही. ८ नोव्हेंबरच्या आर्थिक कोंडीनंतर व्यवहाराचा पर्याय म्हणून डिजिटल पेमेंटकडे लोकांनी आपला मोर्चा वळविला. *ऑनलाइन शॉपिंग, मॉल शॉपिंग, क्रेडीट कार्ड, मनी ट्रान्सफर* इ. गोष्टींना स्वीकारले गेले होतेच. परंतु भौतिक स्वरुपातील पैशाचा पर्याय म्हणून डिजिटल पेमेंटकडे कधी पाहले गेले नाही. यामागील कारण म्हणजे लोकांचा डीजिटल पेमेंटवर असलेला अविश्वास आणि त्यामागील अव्यवहार्यता होय. भारतीय जनमानसामध्ये भौतिक स्वरुपातील रुपयांच्या व्यवहाराची ओठ ही अधिक प्रमाणात आहे. त्यामुळे हातचा पैसा राखून व्यवहार करण्याची मानसिकता ही भारतीयांची आहे. नोटबंदीनंतर मोठ्या नोटांच्या स्वरुपात असलेला पैसा हा सरकार दरबारी जमा झाला त्याचे बाजारपेठेतील मूल्य हे ८६ टक्केच्या आसपास होते आणि सरकारची कुठलीही पर्यायी व्यवस्था नसल्याने संपूर्ण देशात आर्थक आणिबाणी अप्रत्यक्षरुपाने लागू झाली. या आर्थिक बंदीचा फायदा भविष्यात फार काही होणार नसला, तरी याचे दुष्परिणाम मात्र दूरगामी राहणार आहे. या नोटबंदीचे एक अविकसीत अपत्य म्हणून डिजिटल व्यवहाराकडे पाहता येईल. पूर्वनियोजित अशी कुठलीच तयारी नसल्याने डिजिटल व्यवहारातील अडथडे कायम राहणारच आहे. भारतीयांची अनुकुलताच या व्यवहारांना नसल्याने डिजिटल पेमेंटची केली जाणारी सक्ती ही अव्यवहार्य ठरणारी आहे.

डिजिटल व्यवहार म्हणजे काय :

आभासी देवाण घेवाणीतून आर्थिक स्वरुपाचे केले जाणारे व्यवहार म्हणजे डिजिटल व्यवहार होय. अशी एक सुटसुटीत व्याख्या डिजिटल पेमेंट संदर्भात करता येईल. इथे पेमेंट म्हणजे फक्त पैसा असे गृहीत धरुन चालणार नाही.*क्रेडीट कार्ड* या सर्व परिचीत आणि लोकप्रिय अशा आर्थिक व्यवस्थेने भारतात डिजिटल पेमेंटची मुहुर्तमेढ रोवली. महाजालाच्या विस्तारामध्ये जेव्हा बँकींग क्षेत्र आले, तेव्हा थोड्या थोडक्या प्रमाणात आधी कंपण्यामार्फत व नंतर समाजातील एका उच्चभ्रु वर्गाद्वारे महाजालावरील आर्थिक व्यवहार पार पाडल्या जात होते. ते आभासी चलन फार कमी रकमेचे असायचे. मोठ्या संख्याचे व्यवहार करणे टाळले जायचे. त्याचे कारण म्हणजे या व्यवहारातील सुरक्षितता. आभासी चलन व आभासी व्यवहार हे आज जगात लोकप्रिय होत आहेत. पण कोणत्या देशात लोकप्रिय होत आहे, याचाही विचार व्हायला हवा. लोकप्रियता

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College * PAROLA Dist.Jalgaon 425111

Scanned by CamScanner

2017-18

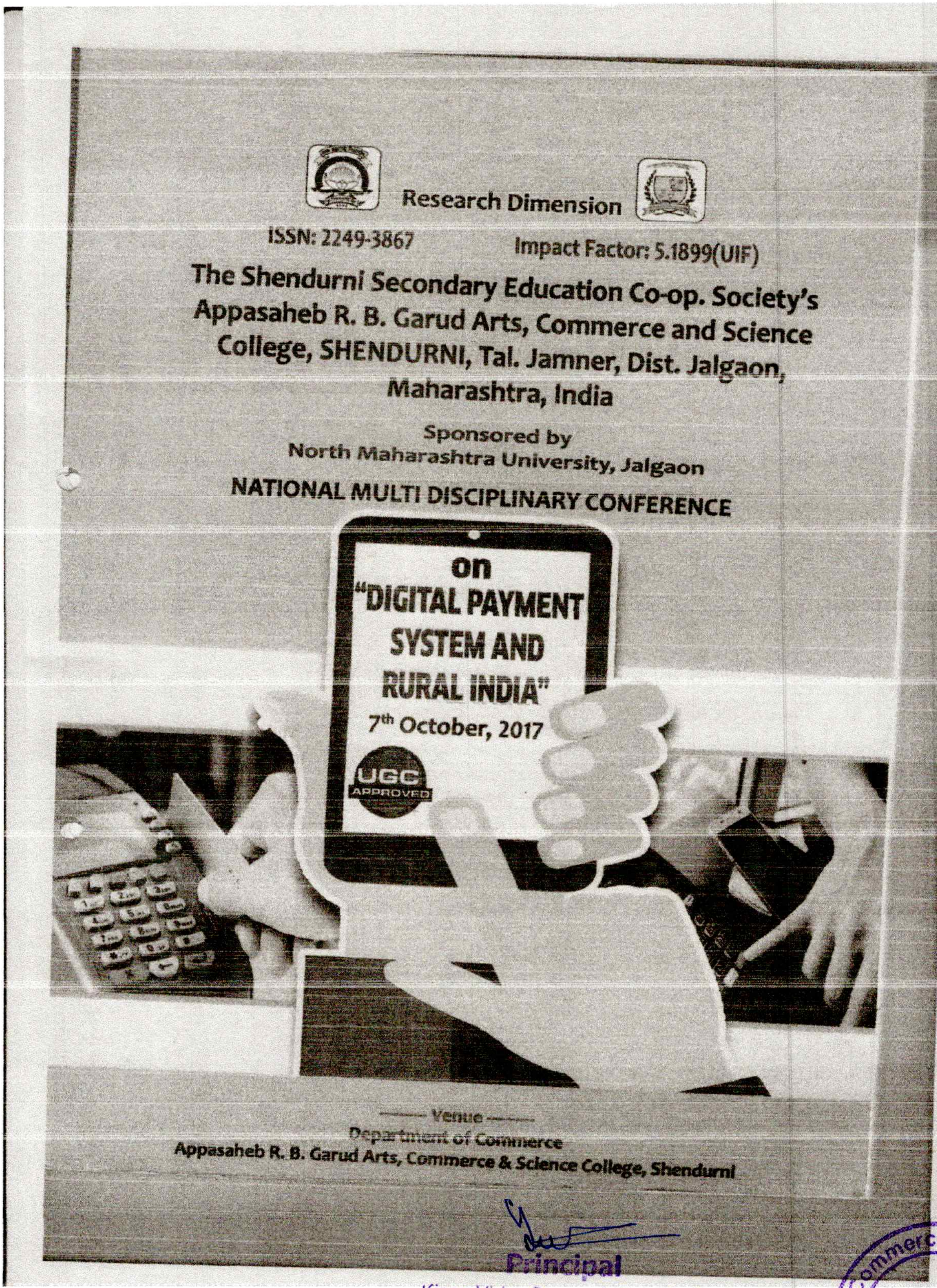
Research Dimension

ISSN: 2249-3867 Impact Factor: 5.1899(UIF)

The Shendurni Secondary Education Co-op. Society's
Appasaheb R. B. Garud Arts, Commerce and Science College, SHENDURNI, Tal. Jamner, Dist. Jalgaon, Maharashtra, India

Sponsored by
North Maharashtra University, Jalgaon

NATIONAL MULTI DISCIPLINARY CONFERENCE

on
"DIGITAL PAYMENT SYSTEM AND RURAL INDIA"

7th October, 2017

UGC APPROVED

Venue
Department of Commerce
Appasaheb R. B. Garud Arts, Commerce & Science College, Shendurni

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science PAROLA Dist. Jalgaon 425111

RESEARCH DIMENSIONS

Content

ISSN NO:-2249-3867

Impact Factor : 5.1899(UIF)

Sr. No	Title and Name of The Author (S)	Page No
1	A STUDY ON PEOPLE'S ATTITUDE TOWARDS ACCEPTANCE AND NON ACCEPTANCE OF ONLINE PAYMENT SYSTEM IN RURAL AREAS Dr. A. P. Sarode and Priti S. Patil	1
2	A STUDY OF GENDER BASED DIGITAL EXCLUSION IN INDIA: THE ROAD AHEAD Dr. Aarti Sukheja	8
3	DIGITAL PAYMENT SYSTEM :ADVANTAGES AND DIFFICULTIES Dr. Gopal Gorakh Kolhe	12
4	PAYMENTS IN INDIA: EMERGENCE OF DIGITAL CASHLESS ECONOMY Dr. Laxminarayan Kurpatwar	16
5	A STUDY OF DIGITAL PAYMENT SYSTEM IN RURAL INDIA Dr. Meena Wadgule	20
6	CASHLESS ECONOMY: STEP TOWARDS DIGITAL INDIA Dr. Narayan Namdeo Gadhe	26
7	IMPACT OF DEMONETIZATION IN INDIA: A LITERATURE REVIEW Dr. Pratik C. Patel	29
8	DIGITAL PAYMENT SYSTEM: BEST PRACTICE ADOPTED BY E-COMMERCE Dr. Sanjay L. Argade	33
9	A STUDY OF USE AND AWARENESS OF E-BANKING SERVICES AMONG COLLEGE STUDENTS OF JAMMER CITY Kishor Anand Patil and Dr. Pavitra Devidas Patil	38
10	AN OVERVIEW OF DIGITAL PAYMENT SYSTEM Ms. Sudha Shukla and Ms. Abhilasha Gupta	44
11	THE FUTURE OF CASHLESS Prof. Mrs. Patil Sujata Chandrakant	50
12	DIGITAL PAYMENT SYSTEM AND INFRASTRUCTURAL DEVELOPMENT Prof. N. E. Bhangale	53
13	DIGITAL PAYMENT SYSTEM AND RURAL INDIA Prof. Arvind Kumar and Rajani Gupta	56
14	NEW ERA OF DIGITAL E-PAYMENTS IN BANKS Shweta S. Elemmi and Dr. Anita R. Natekar	60
15	कॅशलेस महाराष्ट्र प्रा. [illegible] आत्माराम भंडारे	71
16	विमुद्रीकरणाचे: भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम प्रा. विजय किसन गाढे	73

Principal

Kisan Vidya Prasarak Sanstha's

Kisan Arts, Commerce & Science

College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College PAROLA Dist.Jalgaon 425111

ISSN: 2249-3867 IMPACT FACTOR : 5.1899(UIF)

RESEARCH DIMENSIONS

डिजीटल महाराष्ट्र

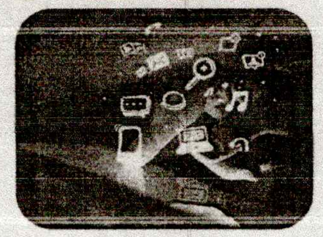

प्रा. अरविंद आत्माराम भंडारे
विभाग प्रमुख, अर्थशास्त्र विभाग किसान कला वाणिज्य व विज्ञान महाविदयालय ,
पारोळा.जि. जळगांव.

प्रस्तावना

पंतप्रधान मोदी यांनी दिनांक ८ नोव्हेंबर २०१६ रोजी ५०० व १००० रुपयांच्या नोटा चलनातून बाद करण्याचा महत्वपुर्ण निर्णय घेण्यात आला. भारतात यापुर्वी दोन वेळेस नोट निश्चलीकरणाचा निर्णय घेण्यात आला होता. यामध्ये सर्वप्रथम १९४६ साली नंतर १९७८ मध्ये त्यावेळी मोठया किमतीच्या नोटा चलनातून करण्यात आल्या होत्या. सर्व सामान्य लोकांना हया नोटबंदीचा फारसा त्रास झाला नव्हता. मात्र २०१० मध्ये करण्यात आलेल्या नोटबंदी मुळे ५०० व १००० रुपयांच्या नोटा अचानक चलनातून बाद केल्यामुळे सर्व सामान्य जनतेला खुप त्रास सहन करावा लागला. लोकांना दैनंदिन लागणाऱ्या वस्तु,धान्य ,भाजीपाला,दुध अशा दैनंदिन वापराच्या वस्तु विकत घेण्यासाठी पैसा उरला नाही. बँक आणि एटीएम मध्ये चलनाचा तुटवडा निर्माण झाला.एटीएम मधून पैसे काढण्यासाठी लोकांच्या रांगाच्या रांगा लागल्या तसेच बँकेत बाद झालेल्या ५०० व १००० रूपयाच्या नोटा जमा करण्यासाठी व त्या बदलुन घेण्यासाठी बँकांमध्ये खुप गर्दी दिसुन आली. त्यामुळे पुर्ण बँकिंग व्यवसायावर ताण निर्माण झाला होता. देशभरासह संपुर्ण महाराष्ट्रात हेच चित्र दिसुन आले. नोटबंदी मागची भुमिका स्पष्ट करतांना पंतप्रधानांनी या निश्चलीकरणाची उद्दिष्टये सांगितली त्यामध्ये सर्वप्रथम म्हणजे देशातील अर्थव्यवस्थेतील काळा पैसा बाहेर काढणे, दुसरे दहशतवादासाठी घेत असलेले अर्थसाहाय्य,अर्थपुरवठा थांबवणे या उद्दिष्टांच्या आधारावर निश्चलीकरणाचा महत्वपुर्ण निर्णय घेण्यात आला, त्यामुळे लोकांना त्रास झाला मात्र निश्चलीकरणामागचे व्यापक देशहित पाहुन जनतेला समाधान ही वाटले.

कॅशलेस अर्थव्यवस्था :-

निश्चलीकरणामागच्या शासनाच्या आणखी एक हेतु होता तो म्हणजे कॅशलेस अर्थव्यवस्था निर्माण करणे म्हणजेच रोकडविरहीत अर्थव्यवस्था निर्माण करणे. "रोकड विरहीत अर्थव्यवस्था म्हणजे जास्तीत जास्त डिजीटल पद्धतीचा वापर करून रोजच्या व्यवहारांत रोख रकमेचा कमीत कमी वापर करणे होय."

"डेबीट कार्ड,क्रेडीट कार्ड,इंटरनेट बँकिंग व मोबाईल वरील अॅपव्दारे वस्तु खरेदी विक्रिचे व्यवहार व इतर व्यवहार करणे यालाच डीजीटल व्यवहार म्हणतात." आज जगात विकसित देशा मध्ये कोणतीही वस्तु व सेवा खरेदी करतांना डीजीटल व्यवहार हीच प्रमुख पद्धती वापरात आणली जाते. विकसनशील देशात काळापैसा,दहशतवादी कारवाया,भ्रष्टाचार,करचुकवेगीरी या समस्या मोठया प्रमाणात दिसून येतात. भारतामध्ये या सर्व समस्या दिसुन येतात त्यामुळे डीजीटल व्यवहारांचा जास्तीत जास्त उपयोग करणे आवश्यक आहे.कारण डीजीटल व्यवहारामुळे बँक डेबीट कार्ड क्रेडिट कार्ड वापरल्यामुळे काळा पैसा व बेहिशेबी मालमत्ता,भ्रष्टाचाराला आळा बसणार आहे.कारण त्यांना ऑडीटच्या कसोटीतुन जावे लागते, त्यामुळे सामाजिक न्यायासह आर्थिक पारदर्शक व स्वच्छ आर्थिक वाढ, विकास होण्याकरीता रोख रकमेंचा कमी वापर हा उपाय सुचविण्यात आला आहे. जगात संपुर्णपणे रोकडरहीत असणारा एक ही देश नाही. नार्वे,डेन्मार्क,स्वीडन, हे रोकड रहित अर्थव्यवस्था असणारे प्रमुख देश आहेत.अमेरिकेतील जवळपास ४५% व्यवहार आजही रोख रकमेतच केले जातात. अशाप्रकारे कॅशलेस व्यवहारांचाअधिकाधिक वापर प्रामुख्याने विकसीत देशातच होत आहे.

डिजीटल महाराष्ट्र :-

आपल्या देशाचा विचार केल्यास भारतात अजुन कॅशलेस व्यवहारात फारशी प्रगती नाही. काळापैसा व भ्रष्टाचारा ,विरूद्ध लढाई हे हेतु डोळयासमोर ठेवुन भारतीय पंतप्रधानांनी ५०० रू व १००० रूपयांच्या नोटा चलनातुन बाद करण्याच्या हेतुने कॅशलेस व्यवहाराना प्राधान्य देण्याचे ठरविण्यात आले. या अनुषंगाने महाराष्ट्र देखील डीजीटल होण्याच्या दिशेने प्रयत्न करीत आहे. राज्यातील नागरीकांना आपले आर्थिक व्यवहार मोबाईलच्या माध्यमातुन करता यावेत याकरीता महाराष्ट्र शासनाच्या वतीने महावॉलेट सुविधा सुरु करण्यात येत आहे.असे ईवॉलेट सुरू करणारे महाराष्ट्र हे देशातील पहीले राज्य बनेल, विविध शासकिय विभागातील व्यवहार हे कॅशलेस करण्याचे आदेश देण्यात आले आहे. आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करणारे महाराष्ट्र राज्य डिजीटल इंडीया मध्ये आपले अस्तित्व सिद्ध करीत आहे. तसेच महाराष्ट्रातील बँकिंग व्यवसाय पुर्णतः ई-बँकिंग पद्धतीने व्यवहार करण्यावर भर देत आहे.

[redacted]

Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

Kisan Arts, Commerce & Science College * KVPS
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

डॉ. सविता चौधरी

शिक्षा : एम.ए. पी-एच. डी. (हिंदी)
शोध : साठोत्तरी हिंदी नाटकों में सामाजिक समस्याओं का स्वरूप
: विश्वविद्यालय अनुदान आयोग द्वारा प्रदत्त लघुशोध परियोजना पर कार्य सम्पन्न

प्रकाशन :

1. ऋषभचरित : एक समीक्षात्मक अध्ययन (ग्रंथ) प्रकाशित
2. साठोत्तरी हिंदी नाटक (ग्रंथ) प्रकाशित
3. आधुनिक गद्य (ग्रंथ) प्रकाशित
4. स्वातंत्र्योत्तर हिंदी उपन्यासों में आदिवासी चेतना (ग्रंथ) प्रकाशित
5. विभिन्न पुस्तकों, पत्रिकाओं एवं संगोष्ठी, समाचार पत्रों में कई लेख प्रकाशित

सम्मान : शब्द रत्नाकर
पार्श्व ज्योतिमंच बुरहानपुर
(अप्रैल 2012)

सदस्य : राष्ट्रवाणी, पुणे
अनभै, मुंबई
संग्रथन, तिरुअनन्तपुरम्

सम्प्रति : हिंदी विभाग
किसान कॉलेज पारोला
जि. जलगाँव- 425111

ई-मेल : savitachudhari@gmail.com
निवास : पीयूष प्लाझा, फ्लैट नं. 01 प्लॉट नं. 31 गुरुदत्त नगर S.B.I के सामने, जलगाँव, (महाराष्ट्र)

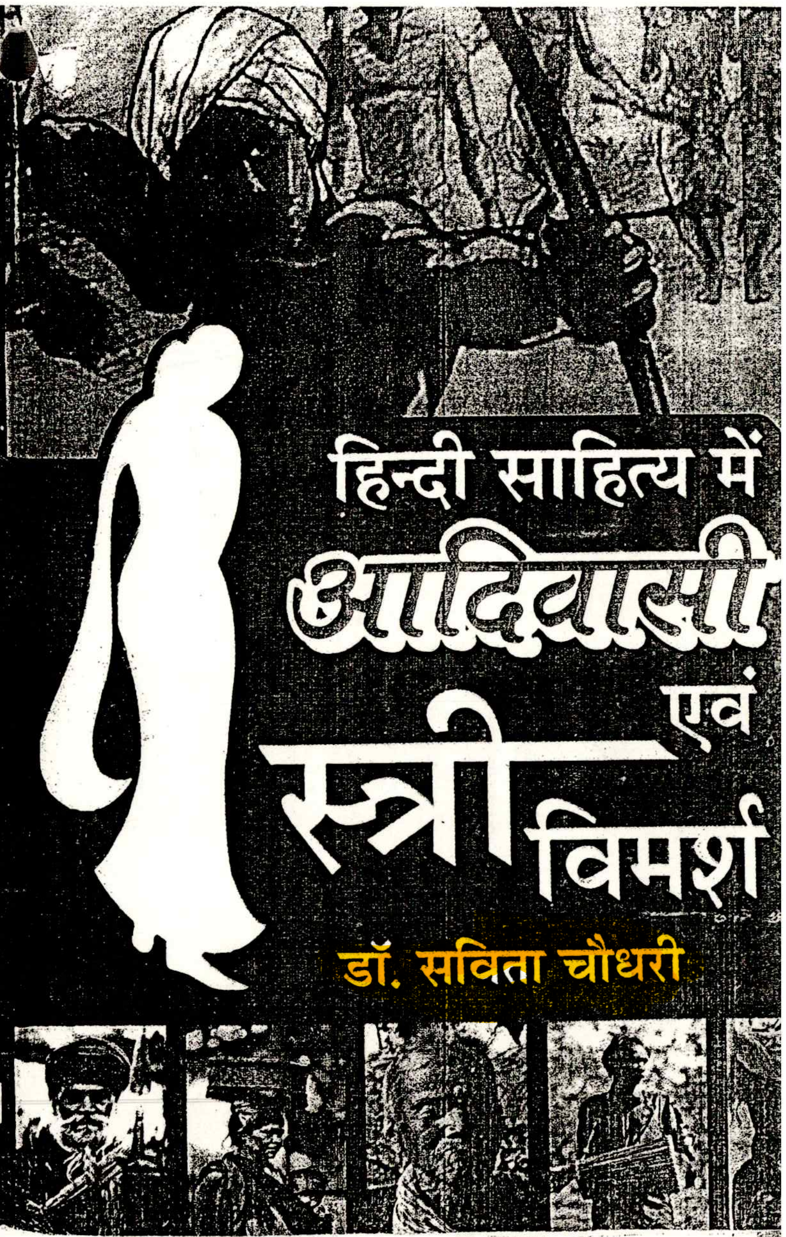

हिन्दी साहित्य में आदिवासी एवं स्त्री विमर्श • डॉ. चौधरी

हिन्दी साहित्य में आदिवासी एवं स्त्री विमर्श

डॉ. सविता चौधरी

ISBN : 978-93-84478-20-9
₹ 450/-

रोली प्रकाशन
'सी' 449 गुजैनी, कानपुर -208 022
E-mail : roliprakashan.kanpur@gmail.com
Website : www.roliprakashan.knp

Principal
Vidya Prasarak Sanstha's
Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

17-18
(8)

अनुक्रमणिका

1.	'धार' उपन्यास में आदिवासी समाज जीवन	09-13
2.	आदिवासी हिन्दी उपन्यासों में रीति-रिवाज और मान्यताएँ	14-21
3.	आदिवासी समाज और संस्कृति	22-29
4.	'किस्सागो' उपन्यास में चित्रित आदिवासी जीवन	30-35
5.	हिंदी उपन्यास और आदिवासी नारी	36-40
6.	ग्लोबल गाँव के देवता में अंधविश्वास	41-46
7.	नारी के अस्तित्व की तलाश : अब कुछ मत कहो	47-52
8.	सच्चाई से साक्षात्कार कराती रचना : अमली	53-58
9.	हिंदी साहित्य में स्त्री दर्शन	59-63
10.	मैत्रेयी पुष्पा के आँचलिक कथा साहित्य में स्त्री विमर्श	64-69
11.	नारी जीवन की त्रासदी का दस्तावेज - 'अल्मा कबूतरी'	70-77
12.	'जली हुई रोटी' में उभरती नारी प्रतिमा	78-84
13.	मेहरुन्निसा परवेज की कहानियों में मुस्लिम नारी	85-89
14.	ऑनर किलिंग एक सामाजिक कलंक	90-95
15.	शशिप्रभा शास्त्री के उपन्यासों में बदलते प्रवाह	96-103
16.	विज्ञापन में नारी और सामाजिक जिम्मेदारी	104-111
17.	हिंदी दलित साहित्य में नारी : 'धरती धन न अपना' के विशेष संदर्भ में	112-120

18. विविध समस्याओं से जूझती नारी की मानसिकता का चित्रण: 'नाटकों के विशेष संदर्भ में 121-126

19. आधुनिक भारतीय परिवेश : स्त्री भ्रूण हत्या के विशेष सन्दर्भ में 127-132

20. दौड़ उपन्यास में स्त्री-विमर्श 133-137

21. स्व को तलाशती वाना 138-141

22. भारतीय परंपरा और स्त्रियों का लेखन - 'गजल के विशेष संदर्भ में' 142-147

23. हिन्दी साहित्य में स्त्री विमर्श 148-153

24. स्त्री विमर्श में मीडिया की भूमिका 154-157

25. दलित स्त्री विमर्श और मीडिया 158-161

26. 'निर्मला' उपन्यास में स्त्री विमर्श 162-168

दुष्यंत कुमार के साहित्य का पुनर्मूल्यांकन

संपादक : प्रा. जिजाबराव पाटिल

प्रकाशक : **रोली प्रकाशन,**
सी. 449, गुजैनी,
कानपूर, 208022.
दूरभाष : (0512) 2285003
भ्रमणध्वनि: 09415133173

मुद्रक : **प्रशांत पब्लिकेशन्स,**
3, प्रताप नगर, श्री संत ज्ञानेश्वर मंदिर रोड,
नूतन मराठा महाविद्यालय के पास,
जलगाँव 425001.
दूरभाष : (0257) 2235520, 2232800
ईमेल : prashantpublication.jal@gmail.com

संस्करण : प्रथम 2017 **ISBN : 978-93-84478-39-1**

© संपादक

शब्दसज्जा: प्रशांत पब्लिकेशन्स

मूल्य : ₹ 500/-

Dhushyant Kumar Ke Sahitya Ka Punrmulyankan
Edited by : Dr. Jijabrao Patil

Price : Five Hundred Only

हिंदी ग़ज़ल के प्रसिद्ध आलोचक
गुरूवर्य
डॉ. मधु खराटे जी
एवं
मातृतुल्य
डॉ. सुधा खराटे जी
को सादर

17-18

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College PAROLA Dist. Jalgaon 425111

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

- उपन्यासकार दुष्यंत कुमार 80
  डॉ. सुनीता नारायणराव कावळे
- दुष्यंत कुमार के काव्य में सामाजिक चिंतन : एक अनुशीलन 84
  डॉ. शालिनी ब. वाटाणे
- दुष्यंत कुमार की ग़ज़लों में जीवन के विविध आयाम 89
  डॉ. प्रमोद गोकुळ पाटिल
- दुष्यंत कुमार का ग़ज़ल–संग्रह 'साये में धूप' में प्रतीक विधान.... 95
  डॉ. अभयकुमार आर. खैरनार
- दुष्यंतकुमार की ग़ज़लों में सामाजिकता 100
  डॉ.गौतम भाईदास कुंवर
- दुष्यन्त का उपन्यास 'छोटे–छोटे सवाल' 'घाव करे गंभीर' 107
  डॉ. रेखा पी. गाजरे
- दुष्यंत कुमार के 'साये में धूप' में व्यक्त सामाजिक चिंतन....... 112
  डॉ.मृदुला वर्मा
- दुष्यंत कुमार का काव्यनाटक–एक कंठ विषपायी 115
  डॉ. स्वाती रमेश नारखेडे
- दुष्यंत कुमार की ग़ज़लों में आम आदमी की अभिव्यक्ति........ 120
  प्रा. अजित चव्हाण
- कालजयी रचनाकार दुष्यंत कुमार 127
  डॉ. मनोहर हिलाल पाटिल
- नये सत्य का सृजन–पर्व: एक कंठ विषपायी.................... 131
  प्रा. ईश्वर पी. ठाकुर
- परंपरा और नए मूल्यों के बीच का संघर्ष : एक कंठ विषपायी .. 141
  डॉ. अमृत खाडपे
- दुष्यंत कुमार द्वारा लिखित कविता संग्रह 'जलते हुए वन का वसंत' ... 146
  प्रा. अनील बी. सूर्यवंशी
- दुष्यन्त की ग़ज़लों में चित्रित समसामयिक बोध 151
  प्रा. विजय एकनाथ सोनजे
- दुष्यंत कुमार की ग़ज़लों में वास्तविकता 156
  डॉ. सविता चौधरी
- साहित्यकार दुष्यंत कुमार जनक्रान्ति के महाकवि–दुष्यंत कुमार .. 162
  लक्ष्मीकांत मिश्र
- दुष्यंत कुमार – सामाजिक भावबोध के कवि (साये में धूप के संदर्भ में)....................................... 166
  डॉ. सुनील एम. पाटिल
- हिन्दी ग़ज़ल की अलग पहचान– 'साये में धूप' 170
  प्रा. शेख जाकीर एस
- दुष्यन्त के ग़ज़लों में व्यक्त आम आदमी......................... 175
  डॉ. राजेश भामरे
- दुष्यंत कुमार की ग़ज़लों में संवेदना शिल्प........................ 181
  डॉ. आशा दत्तात्रय कांबळे
- हिंदी ग़ज़ल के प्रणेता – दुष्यंत कुमार 186
  डॉ. अशफ़ाक़ इब्राहिम सिकलगर
- समाज को दिशा प्रदान करनेवाला ग़ज़लकार : दुष्यंतकुमार 191
  डॉ. दिपक विश्वासराव पाटील
- दुष्यन्त कुमार की ग़ज़ल में सामाजिक बोध (साये में धूप के विशेष परिप्रेक्ष्य में)............................ 197
  डॉ. वनिता त्र्यंबक पवार
- दुष्यंत कुमार की ग़ज़लों में अभिव्यक्त सामाजिक समस्याएँ ('साये में धूप' के विशेष संदर्भ में) 204
  डॉ. अनिता नेरे (भामरे)
- युगद्रष्टा दुष्यंत कुमार की ग़ज़लों में राजनीतिक व्यंग्य 208
  डॉ. कान्ता एम. भाला राठी
- दुष्यन्त कुमार की ग़ज़लों का अध्ययन.......................... 213
  डॉ.सौ. मिनल प्रमोद बर्वे
- दुष्यंत कुमार के काव्यनाटक 'एक कंठ विषपायी' में आधुनिक बोध... 217
  प्रा. व्ही. जी. राठोड

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

Kisan Arts, Commerce & Science College PAROLA Dist. Jalgaon 425111

दुष्यंत कुमार की ग़ज़लों में वास्तविकता

डॉ. सविता चौधरी

आधुनिक हिंदी काव्य में एक सशक्त विधा के रूप में ग़ज़ल की अपनी एक स्वतंत्र पहचान हैं। हिंदी ग़ज़ल का सिलसिला अमीर खुसरो से प्रारंभ होकर दिन ब दिन सशक्त होते हुए दुष्यंत कुमार और उनके परवर्ती ग़ज़लकारों से होता हुआ आज भी अनवरत रूप से विद्यमान हैं। आज की ग़ज़ल जामे साकी और शमा परवाना के संक्षिप्त घेरे से निकलकर काफी व्यापक बन चुकी हैं। आज की ग़ज़ल में समाज, राजनीति, धर्म, संस्कृति आदि में व्याप्त भ्रष्टाचार, अत्याचार, अन्याय, जातिगत भेद आदि को उजागर किया जा रहा हैं। दुष्यंत कुमार की ग़ज़लो का अध्ययन करने से पूर्व ग़ज़ल के अर्थ परिभाषा व्युत्पत्ति पर संक्षिप्त नजर डालते हैं। 'ग़ज़ल' शब्द अरबी भाषा का हैं जिसका शाब्दिक अर्थ है प्रेमिका से वार्तालाप। प्रमुख रूप से ग़ज़ल प्रेम विषय पर लिखी जाती है। ग़ज़ल की व्युत्पत्ति से संबंधित यह भी कहा जाता है कि अरब में ग़ज़ल नामक एक व्यक्ति था जिसने अपनी सारी जिंदगी प्रेम और मस्ती में ही बिता दी। उनकी कविता का विषय प्रेम ही हुआ करता था। अत: ग़ज़ल नामक कवि के नाम पर प्रेमपरक कविताओं को दिया गया। "कुछ विद्वान ग़ज़ल का संबंध अरबी के ही अन्य शब्द ग़ज़ल से मानते हैं जिसका अर्थ है- मृग।"[1] "नालंदा विशाल शब्द सागर में ग़ज़ल के संबंध में लिखा है कि 'फारसी और उर्दू में श्रृंगार रस की कविता।"[2] बृहद हिंदी कोश के अनुसार "फारसी उर्दू में मुक्तक काव्य का एक भेद जिसका प्रधान विषय प्रेम होता है।"[3] हिंदी साहित्य कोश भाग 1 में ग़ज़ल के विषय में लिखा है कि "नारियों से प्रेम की बाते करना।"[4] उर्दू के प्रसिद्ध शायर 'फिराक गोरखपुरी ने ग़ज़ल के संदर्भ में लिखा है कि "जब कोई शिकारी जंगल में कुत्तों के साथ हिरन गजाला का पीछा करता है और हिरन भागते भागते किसी ऐसी झाडी में फंस जाता है जहां से वह निकल नहीं सकता उस समय उसके कंठ से एक दर्द भरी आवाज निकलती है उसी करूण स्वर को ग़ज़ल कहते हैं।"[5]

उपर्युक्त विवेचन के आधार पर हम कह सकते है कि ग़ज़ल के कई आयाम उद्घाटित होते हैं। कोई ग़ज़ल को श्रृंगार रस की कविता मानता है कोई उसे प्रेमिका से वार्तालाप बताता हैं। कोई दर्द भरे मन को छू लेने वाली आवाज मानता हैं तो कोई माशुक से बातचीत का माध्यम। शुरू में भले ही प्रेमपरक ग़ज़ले ही लिखी गयी हो परंतु धीरे धीरे ग़ज़ल के स्वरूप में परिवर्तन होता गया। कुछ ग़ज़लकार ऐसे भी है जिन्होंने ग़ज़ल में प्रेम के अतिरिक्त आध्यात्मिक, सामाजिक, नैतिक विषयों को स्थान दिया। स्वातंत्र्योत्तर युग में हिंदी ग़ज़ल में बहुत सारे परिवर्तन हुए। अब ग़ज़ल सामंती अर्थव्यवस्था के चंगुल से निकलकर नई चेतना में ढलने लगी हैं। ग़ज़ल के इस परिवर्तित रूप में प्रमुख हस्ताक्षर के रूप में यदि किसी का नाम आता है तो वह निश्चित रूप से दुष्यंत कुमार हैं। दुष्यंत कुमार ने ग़ज़ल को आम आदमी से जोडा। ग़ज़ल में पहली बार आम आदमी की पीड़ा, वेदना, द्वंद्व एवं तनाव को व्यक्त करने का कार्य दुष्यंत कुमार ने किया। 'साये में धूप' ग़ज़ल संग्रह ने दुष्यंत कुमार को आसमान की बुलंदियों पर लाकर खड़ा कर दिया। दुष्यंत की इन ग़ज़लों ने समकालीन हिंदी कविता के क्षेत्र में हिंदी ग़ज़ल नामक एक नई काव्यधारा को प्रवाहित कर दिया। बच्चन की मधुशाला के बाद शायद ही हिंदी के किसी अन्य काव्य संकलन के इतने संस्करण प्रकाशित हुए हो जितने 'साये में धूप' के हुए हैं। इस ग़ज़ल संग्रह के माध्यम से दुष्यंत समाज के उस निचले तबके तक पहुँचे है जहाँ तक शासन की कोई सुविधा पहुँच नहीं पाती। उन्हें समाज एवं शासन की विद्रुपताओं से चिढ़ थी। अन्याय एवं अत्याचार के विरूद्ध वे डटकर खड़े होते थे। इसी तिलमिहाहट को उन्होंने अपने ग़ज़ल संग्रह 'साये में धूप' के माध्यम से जनसामान्य तक पहुचाने का प्रयास किया हैं।

१) आम आदमी की फटेहाल जिंदगी का चित्रण- दुष्यंत कुमार उस आदमी के माध्यम से भारत की वास्तविक स्थिति का चित्रण करते हैं जो गरीब है, भूखा है, फटेहाल हैं। आजादी तो मिल गयी किंतु हर आदमी को रोटी, कपडा, मकान कहाँ मिला? इसी बात का उन्हें दुःख था। 'साये में धूप' की पहली ग़ज़ल का पहला शेर आम आदमी की फटेहाल जिंदगी की एक तस्वीर पेश करता हैं-

"न हो कमीज तो पेट पावों से ढक लेंगे
ये लोग कितने मुनासिब है, इस सफर के लिए।"[6]

आम आदमी की गरीबी पर दुष्यंत कुमार व्यंग्य करते हुए लिखते है -

"कल नुमाइश में मिला था, वो चिथडे पहने हुए,
मैंने पूछा नाम तो बोला कि हिंदुस्तान हैं।"[7]

२) पीड़ा का चित्रण- स्वतंत्रता के बाद का समय भारतीयों के लिए मोहभंग का समय रहा है। हर एक भारतीय को पेट के लिए रोटी तन ढाकने को कपडा, सर छुपाने के लिए छत और हर हाथ को काम होगा किंतु यह सपना सपना ही रह गया। न तो राम राज्य आया न प्रत्येक भारतीय को रोटी, कपडा, मकान मिले

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola, Dist. Jalgaon

समकालीन हिंदी ग़ज़ल

– संपादक –

डॉ. कामिनी तिवारी । डॉ. मधुकर खराटे

2017

ISBN : 978-93-8478-49-0

रोली प्रकाशन
'सी' 449 गुजैनी, कानपुर -208 022

E-mail : roliprakashan.kanpur@gmail.com
Website : www.roliprakashankanpur.com

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College • PAROLA Dist. Jalgaon 425111

55. **समकालीन ग़ज़लकार - डॉ. मनोज सोनकर** 2
डॉ. मनोहर हिलाल पाटील
56. **चंद्रसेन विराट की ग़ज़लों में व्यक्त राजनीतिक चिंतन** 2
डॉ. प्रमोद गोकुळ पाटील
57. **समकालीन हिंदी ग़ज़लों में सामाजिक चेतना** 2
(दुष्यन्तकुमार के 'साये में धूप' के संदर्भ में) डॉ. ए. जे. बेवले
58. **समकालीन हिंदी ग़ज़ल : भाषिक सौंदर्य** 2
डॉ.जयराम श्री. सूर्यवंशी
59. **दुष्यंतकुमार और कुँवर बेचैन की ग़ज़लों में राजनीतिक व्यंग्य** 2
प्रमोद घन
60. **समकालीन ग़ज़लकारों की ग़ज़लों में अभिव्यक्त अंधविश्वास और रूढ़ि-विरोध** 2
अनिल बाबुलाल सूर्यवंशी
61. **समकालीन हिंदी ग़ज़लों में अभिव्यक्त सामाजिक संवेदनाएँ** 2
(डॉ. कुँअर बेचैन के विशेष संदर्भ में)
भगवान बाबूराव भालेराव
62. **समकालीन हिन्दी ग़ज़लों में अभिव्यक्त सामाजिक चिन्तन** 2
प्रा.शेख जाकीर एस.
63. **दुष्यंत कुमार की ग़ज़लों में समकालीन यथार्थ** 2
मच्छिंद्र गुलाब ठाकरे
64. **समकालीन ग़ज़लों में सामाजिक चेतना** 2
तायडे राजाराम बाबुराव
65. **दुष्यंत कुमार त्यागी का हिंदी ग़ज़ल में योगदान** 2
संजय प्रल्हाद महाजन
66. **डॉ. कुँअर बेचैन की ग़ज़लों में राजनीतिक बोध** 2
बी. एन. पाटील
67. **समकालीन हिन्दी ग़ज़ल में चित्रित सामाजिक परिवेश** 2
राहुल सुरेश भदाणे
68. **जहीर कुरेशी के ग़ज़लों में सामाजिक यथार्थ** 2
डॉ. पजई एस. आर.
69. **जहीर कुरेशी की ग़ज़लों में आम-आदमी** 2
डॉ.सविता चौधरी
70. **शमशेर बहादुर की ग़ज़लों में चित्रित विविध आयाम** 2
निंबा लोटन वाल्हे
71. **डॉ. उर्मिलेश की ग़ज़लों में सामाजिक युगबोध** 2
डॉ.अनिता भरतसिंग जाधव / डॉ. सुनिल पाटील

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

69. जहीर कुरेशी की ग़ज़लों में आम-आदमी

डॉ.सविता चौधरी
किसान महाविद्यालय, पारोळा,

गजल अरबी से फारसी उर्दू में और उर्दू से हिंदी में आया काव्य प्रकार है। गजल को हिंदी कविता में भारतीय और इस्लामी संस्कृति के साहचर्य कें संदर्भ में ग्रहण किया है। हिदी गजल का आगमन केवल एक साहित्यिक घटना नहीं है; बल्कि एक सांस्कृतिक प्रभाव है। हिंदी साहित्य कोश च(भाग-1) में गजल के विषय लिखा है- गजल में प्रेम भावनाओं का चित्रण होता हैं। गजल का शाब्दिक अर्थ है - नारियों से प्रेम की बाते करना।छ[1] हिंदी गजल उर्दू गजल से विषयवस्तु की दृष्टि से भिन्न है। चहिंदी गजल ने काव्य को नयी भावभूमि एवं नवीन तेवर प्रदान किये हैं और वह दरबारों से निकलकर जनमानस का कंठहार बन गई है।छ[2] हिंदी गजल का आरंभ अमीर खुसरो से माना जाता है। इनके शेरों की एक पंक्ति फारसी में तथा दूसरी पंक्ति हिंदी में लिखी होती थी। (ब्रजभाषा) । कुछ आलोचक अमीर खुसरो से पूर्व मसऊद नामक शायर को पहले गजलकार मानते है। नागरी प्रचारिणी पत्रिका (सं 1995) में प्रकाशित हिंदी और हिंदुस्थानी लेख में आचार्य रामचंद्र शुक्ल ने उर्दू के महाकवि सौदा की गजलों को हिंदी गजलों का श्रेष्ठतम उदा माना हैं।

यद्यपि अमीर खुसरो द्वारा हिंदी में गजल लिखने का प्रयत्न साहित्य में सर्वप्रथम मिलता हैं। खुसरो के बाद कबीर ने हिंदी गजल के दबे हुए बीजों को अंकुरित और पल्लवित करने का कार्य किया। हिंदी के जितने भी मूर्धन्य आलोचक है इस विधा को लेकर बेहद उदासीन रहे हैं, इतिहास इसका साक्षी हैं। हिंदी गजल की परंपरा लगभग छः दशको से प्रवाहमान हैं। उर्दू मं गजल गत चार सौ वर्षो से प्रवाहमान हैं। खुसरो से लेकर आज तक हिंदी गजल में दिन- ब- दिन परिवर्तन आ रहा हैं। हिंदी गजल में परिवर्तन का सही दौर महाप्राण निराला से माना जाना चाहिए। निराला की काव्य की आत्मा विद्रोह, संघर्ष और लोकधर्मी चेतना रही हैं। यहीं से हिंदी गजल गंभीर और विमर्शयुक्त विधा के रूप में अवतरित हुई हैं। हिंदी में निराला ने पहली बार गजल को शिल्प के स्तर पर फारसी छंदो में रखकर भी उसे हिंदी का व्याकरण, मन, मिजाज व मुहावरे की चेतना से समृध्द किया। लेकिन इतना तो तय है कि आज हिंदी में गजल अपने जिस रंग ढंग में दिखाई दे रही है, उसके सबसे बडे और पहले पैरोकार दुष्यंत कुमार ही हैं। हिंदी में दुष्यंत कुमार ने ही पहली बार आम आदमी की पीडा एवं मूक वेदना को गजल के माध्यम से प्रस्तुत किया -

जो आए थे महफिल में पर बोल नहीं पाए
उन लोगों के हाथों में कल मेरी गजल होगी।

हिंदी में गजल की जो रवायत दुष्यंत कुमार ने शुरु की उसको आगे बढाने उसे विकसित करने, उसमे विविध नवीन आयाम जोडने का कार्य जहीर कुरेशी ने किया। जहीर कुरेशी का जन्म 5 अगस्त 1950 को चंदेरी जिला अशोक नगर म.प्र.में हुआ। जहीर कुरेशी ने 1965 से लेखन कार्य प्रारंभ किया। जहीर कुरेशी के अब तक 6 गजल संग्रह प्रकाशित हो चुके है उनमे लेखनी के स्वप्न (1975) (2) एक टुकडा धूप (1979) उत्तर प्रदेश शासन द्वारा पुरस्कृत 3) चाँदनी का दु:ख (1986) 4. समंदर ब्याहने आया नहीं है (1992) 5. भीड में सबसे अलग (2003) 6. पेड तन कर भी नहीं टूटा (2010) आदि प्रमुख हैं। गजल विधा की बात जैसे ही हमारे जहन में आती हैं प्रेम और नायिका का सौंदर्य वर्णन ही हमारे दिलो-दिमाग में आता हैं किंतु गजल प्रेम और सौंदर्य से उपर उठकर वास्तविकता के धरातल पर आ बसी है और इसे वास्तविकता के धरातल पर लाने का कार्य दुष्यंत ने किया। आज समाज की ऐसी कोई समस्या, कोई ऐसा विषय नहीं है जिस पर गजल न लिखी गई हो। राजनीति, सामाजिक, धार्मिक, आर्थिक सभी विषयों पर गजल लेखन.किया गया है। दुष्यंत के पश्चात गजल को विकसित करने, उसमे विविध नए आयाम जोडने का कार्य जहीर कुरेशी ने किया। भाषा की सादगी और साफगोई जहीर कुरेशी की गजलों की सबसे बडी विशेषता है।

किस्से नहीं है ये किसी विरहन की पीर को
ये शेर हैं - अँधेरो से लडते जहीर के[3]

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

Synthesis and characterization of rod like C doped ZnO nanoparticles with enhanced photocatalytic activities

P.K. Labhane[1], B. M. Sapkal and G.H. Sonawane[2a*]

[1]*MGSM's Arts, Science and Commerce College, Chopda, Dist. Jalgaon (M.S.), India*
[2]*Kisan Arts, Commerce and Science College, Parola, Dist. Jalgaon (M.S.), India.*

[a)]Corresponding author: drgunvantsonawane@gmail.com

Abstract: Carbon (C) doped ZnO rod like nanoparticles were prepared by simple co-precipitation method. The effect of C doping on ZnO has been evaluated by using XRD, Williamson-Hall Plot, FESEM and EDX data. UV light assisted photocatalytic activities of prepared samples were evaluated spectrophotometrically by the degradation of methylene blue (MB). C doped ZnO shows excellent catalytic efficiency compared to pure ZnO, degrading MB completely within 100 min under UV light. Photocatalysis follows the first order kinetics law and the calculated apparent reaction kinetics rate constant suggest the better activity of C-ZnO

INTRODUCTION

The human health is highly affected by the toxicity of organic dyes present in aquatic environment [1]. Various techniques were employed for the removal of these dyes from aquatic environment. Catalytic dye degradation with semiconductor is one of the important technique recently used to degrade wide range of organic pollutants [2]. ZnO is widely used semiconductor for the treatment of industrial waste water because of its superior properties like low cost, abundance, non-toxicity and high surface activity [3]. Doping the crystal lattice of ZnO with transition metals and non-metals improve the efficiency of ZnO [4]. Moreover, nonmetal doping has an advantage as it extend visible light absorption significantly and lowers photogenerated charge recombination. [5]. More recently, Songbo Wang et al synthesized the C doped ZnO microspheres by facile solvothermal method showing enhanced photocatalytic degradation and photoelectrochemical water splitting [6].

To overcome above-mentioned problems, in this work we reported a simple chemical method to synthesize highly efficient photocatalytic active C-ZnO at room temperatures using zinc nitrate hexahydrate and urea as the starting materials. The resulting material was characterized and analyzed using different techniques. The superior photocatalytic activity was evaluated by the degradation of methylene blue as organic pollutant under UV light.

MATERIALS AND METHODS

For the synthesis of ZnO nanoparticles, analytical grade zinc nitrate ($Zn(NO_3)_2 \cdot 6H_2O$>98 % pure), urea and ammonia solution were purchased from Merck, India. Millipore deionized water was used throughout the experimentation. All the chemicals were used as it is received from the supplier without further purification.

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's Arts, Commerce & Science College, Parola Dist. Jalgaon
Kisan Arts, Commerce and Science College, PAROLA Dist.Jalgaon 425111 KVPS

2nd International Conference on Condensed Matter and Applied Physics (ICC 2017)
AIP Conf. Proc. 1953, 030048-1–030048-4; https://doi.org/10.1063/1.5032383
Published by AIP Publishing. 978-0-7354-1648-2/$30.00

12

Synthesis of Ce doped ZnO nanoparticles coupled with graphene oxide as efficient photocatalyst for the degradation of dye under day light

P.K. Labhane[1], L. B. Patle[1], V.R. Huse[1] and G.H. Sonawane[2a]*

[1]*MGSM's Arts, Science and Commerce College, Chopda, Dist. Jalgaon (M.S.), India*
[2]*Kisan Arts, Commerce and Science College, Parola, Dist. Jalgaon (M.S.), India.*

[a)]Corresponding author: drgunvantsonawane@gmail.com

Abstract. Ce doped ZnO nanoparticles coupled with graphene oxide (Ce-ZnO/GO) photocatalyst was prepared by co-precipitation and wet impregnation method. The effect of Ce doping on ZnO and ZnO-GO composite has been evaluated by using XRD, Williamson-Hall Plot, FESEM and EDX data. Solar light photocatalytic activities of samples were evaluated spectrophotometrically by the degradation of methylene blue (MB). Ce doped ZnO coupled with GO shows excellent catalytic efficiency compared to other samples, degrading MB completely within 120 min under day light

INTRODUCTION

The organic dyes mostly used in the textile industries and the human health is highly affected by the toxicity of these dyes when they are present in aquatic environment [1]. Among all other available techniques, catalytic dye degradation is one of the technique which recently has found enormous potential to treat wide range of organic pollutants [2].ZnO is one of prominent catalysts for the treatment of industrial waste water as it has superior properties like low cost, abundance, non-toxicity and high surface activity [3]. To further improve the efficiency of ZnO, many researchers employed doping with metal or non-metal elements [4]. Over all other doped ZnO, rare earth (Ce) doped ZnO nanomaterial has found to exhibit valuable properties and found applications in various technologies including photocatalysis [5]. Graphene oxide (GO) has attained great deal of interest as it exhibits a much higher surface, unique two-dimensional structure, high electron conductivity and excellent chemical stability [6]. Effective charge separation in composite of GO with metal oxides and doped metal oxides can greatly enhance the adsorption and photocatalytic efficiency [7].

Present study overcome the issues like the inability to exploit solar light (>420 nm) and high rate of recombination of charge carriers. Ce doped ZnO coupled with GO lowers the recombination of photo induced electron–hole pairs more effectively to improve the photooxidation of organic pollutant under solar light. To the best of our knowledge, structural properties and photocatalytic efficiency of Ce doped ZnO coupled with GO nanocomposites is unexplored so far.

MATERIALS AND METHODS

For the synthesis of ZnO nanoparticles, analytical grade zinc nitrate (Zn $(NO_3)_2$ 6H2O>98 % pure) and cerium nitrate hexahydrate ($Ce(NO_3)_2.6H_2O$, >98 % pure) was purchased from Merck, India. Millipore deionized water was used throughout the experimentation. All the chemicals were used as it is received from the supplier without further purification.

2nd International Conference on Condensed Matter and Applied Physics (ICC 2017)
AIP Conf. Proc. 1953, 030008-1–030008-4; https://doi.org/10.1063/1.5032343
Published by AIP Publishing. 978-0-7354-1648-2/$30.00

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

IJCPS Vol. 7, Special Issue
ICAFM - March 2018
www.ijcps.org
ISSN:2319-6602
International Journal of Chemical and Physical Sciences

One Pot Green Synthesis of N- substituted Succinimide

Keshao A. Mahale[1*], Kirankumar S. Gosavi[2], Nilesh S. Patil[3], Sunita A. Chaudhari[4], Vasant M. Patil[1], Nitin D. Gaikwad[1], Sambhaji V. Patil[5]

[1] Organic Chemistry Research Centre, K.T.H.M. College, Nashik, MS, India.

[2] Department of chemistry, Kisan Arts, Comm. and Science College, Parola, Jalgaon, MS, India

[3] Department of chemistry, R. D. & S. H. National College and W. A. Sci. College, Mumbai, MS, India

[4] Regional Forensic Science Laboratory, Nasik, Home Dept. MS, India.

[5] M.V.P. Samaj's Arts, Science and Commerce College, Ozar (mig), Nashik, MS, India

Corresponding Author Email: keshavmahale09@gmail.com

Abstract

Sequential one pot method for the synthesis of 1-(4-substitutedphenyl)pyrrolidine-2,5-dione has been described. Series of five member cyclic N-substituted succinimides were synthesized using succinic anhydride and various aromatic as well as aliphatic amines as precursors using cheap and readily available reagents zinc and acetic acid.

Keyword:

Succinic anhydride,1-(4-substitutedphenyl)pyrrolidine-2,5-dione and N-substituted succinimides.

INTRODUCTION

It is the challenges work in organic chemistry to develop general and efficient synthetic green methods for widely used organic compounds from readily available reagent. Among the organic compounds five member cyclic N-aryl imides have attracted the attention of many researchers, as these imides have found numerous applications in antifungal agent[1], biology[1-6], herbicides [7], pesticides [7], material science[8,9], pharmacology[18], synthetic[10-21] and polymer chemistry[22,23]. Large numbers of biologically active natural products are also synthesized from N-substitued succinimides[18-21]. N-substitued succinimides are also used for the synthesis of different heterocyclic compounds.

Numbers of synthetic methods for N-aryl succinimides are available in literature [24-33]. Among these methods many are two steps, first step used for dehydrative condensation of an anhydride and an amine at high temperature yield succianilic acid [4], where second step used for cyclization of succianilic acids to N-substituted succinimides by using various reagents. The of choice reagents in these methods are (i) $Ac_2O/NaOAc$[31],(ii)Et_3N/Ac_2O/acetone or ethyl methyl ketone[30], (iii) DMS/Na_2CO_3/TBAB[22], (iv) cyanuric chloride/Et_3N [25].

However, each of these routes has its own synthetic limitations when applied to range of derivatives, such as (a) use excess of acetic anhydride (b) use of hazardous reagent (c) low yield and (d) tedious workup and purification process. Therefore, an efficient synthesis of functionalized imide derivatives is still a challenging endeavor.

We herein describe an efficient green, approach towards sequential one pot synthesis of (1-(4-substitutedphenyl)pyrrolidine-2,5-dione) by using very common table top reagent zinc and solvent acetic acid, with easy workup and high yield (Table 1).

RESULT AND DISCUSSIONS

In previous work we have reported one pot synthesis of imides by using acetic acid in presence of sulfuric acid[34, 35]. Acetic acid is considered environmentally friendly solvent but sulfuric acid even though readily available, it is corrosive and contains sulfur. Therefore we thought to use another reagent

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

Impact Factor – 3.452

ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

March-2018

SPECIAL ISSUE - 50

Literature : New Trends & Tendencies

साहित्य : नवीन प्रवृत्ती आणि प्रवाह

साहित्य : नव प्रवृत्ति एवं प्रवाह

अतिथी संपादक :
डॉ. आर. एच. गुप्ता
प्राचार्य,
संत मुक्ताबाई कला आणि वाणिज्य
महाविद्यालय, मुक्ताईनगर, जि. जळगाव

मुख्य संपादक :
डॉ. धनराज धनगर
सहा. प्राध्यापक, मराठी विभाग,
कला व वाणिज्य महाविद्यालय,
येवला. जि. नाशिक.

This Journal is indexed in :

- University Grants Commission (UGC) List No. 40705 & 44117
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- Universal Impact Factor (UIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)
- Indian Citation Index (ICI)
- Dictionary of Research Journal Index (DRJI)

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola, Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist. Jalgaon
425111

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

45	ग्रामीण साहित्य- नवीन टप्पा-इडा पीडा टळो	डॉ.विजया पाटील	248
46	नामदेव ढसाळ एक परिवर्तनवादी कवी	डॉ. माणिक माधव बागले	254
47	जागतिकीकरण आणि मंगेश नारायणराव काळे व हेमंत दिवटे यांची कविता	डॉ. अतुल मधुकरराव देशमुख	257
48	आदिवासी साहित्य आणि लोकजीवन	इंद्रायणी ज्ञानेश्वर सैंदाणे	261
49	प्रेमानंद गज्वी : एक सामाजिक, वास्तववादी प्रयोगशील नाटककार	डॉ. आनंदा बाबुराव सोनवणे	267
50	आदिवासी लेखिकांच्या कवितेतील स्त्रीजाणीव	विलास जयंत गावीत	272
51	माती पंख आणि आकाश : एका ध्येयवेड्या ग्रामीण युवकाची यशोगाथा	सातव समाधान काशिराम	277
52	वृत्तपत्रीय लेख	डॉ. रंजना मधुकर कदम	284
53	स्वातंत्र्योत्तर काळातील स्त्री नाटककारांच्या नाटकातील स्त्रीवाद	रत्ना जवरास	289
54	UNISCO अहवाल २०११ और खानदेशातील आदिवासी बोली	डॉ. प्रदीप औजेकर	294
55	बालकथा साहित्य : नवीन प्रवृत्ती आणि प्रवाह	हर्षदा निंबा बोरसे	300
56	" जैत रे जैत " या कादंबरीतील निसर्गवर्णन	वर्षा रविंद्र उपाध्ये नेहा सुनिल पवार	307
57	मराठी आदिवासी साहित्य : एक अभ्यास विशेष संदर्भ 'तृष्णा' आत्मवृत्तपर कादंबरी	अनिता नामदेवराव रानवळकर	311
58	किरवंत नाटकातील संवाद चातुर्य : एक शोध	डॉ. ज्ञानेश्वर रामलाल भोई	315
59	डॉ. अलका कुलकर्णी यांच्या 'चकवा' कादंबरीचा आशय	संजय धर्मा पाटील	319
60	ग्रामीण साहित्य निर्मिती : एक शोध	गणेश दिगंबर सावजी	323
61	आदिवासी साहित्य	डॉ. विठ्ठल केदारी	329
62	ग्रामीण साहित्य प्रवाह : कादंबरी	डॉ. प्रशांत लगडे	332
63	लोकसाहित्यातील प्रयोगसिध्द लोककलांचा विश्लेषणात्मक अभ्यास	डॉ.सहदेव विलासराव रसाळ	337
64	नव्वदोत्तर मराठी ग्रामीण कविता	डॉ. हिरालाल सोमा पाटील	344
65	'अस्मितादर्श' - एक बहुआयामी सर्जनशील	ममता काशिनाथ भारुडे डॉ. जितेंद्र शामसिंग गिरासे	348

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon
Kisan Arts, Commerce & Science College PAROLA Dist. Jalgaon 425111

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal | ISSN : 2348-7143
Impact Factor - (CIF) - 3.452, (SJIF) – 3.009, (GIF) –0.676 (2013) | March 2018
Special Issue 50 : Literature : New Trends and Tendencies
साहित्य : नवीन प्रवृत्ती आणि प्रवाह साहित्य : नव प्रवृत्ति एवं प्रवाह
UGC Approved No. 40705 & 44117

नामदेव ढसाळ एक परिवर्तनवादी कवी

डॉ. माणिक माधव बागले
प्रमुख, मराठी विभाग,
किसान कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय, पारोळा. जि. जळगाव.
मोबाईल ९४२३४०३२४६
इ मेल bagalemanik@gmail.com

ढसाळांची कविता ही नकार आणि विद्रोहाने भरलेली आहे. त्यासाठी त्यांच्या कवितेतील विद्रोह ही संकल्पना समजून घेतली पाहिजे. 'विद्रोह म्हणजे दु:ख आणि वेदनेच्या प्रतिक्रियेवरील सामर्थ्यशील हुंकार होय'. ढसाळांची कविता बरीचशी निवेदनप्रधान, बहिर्मुख आणि वक्तृत्वाच्या ढंगाने भरलेली आहे. तिचा आशय सर्वकष स्वरूपाचा आहे. स्फोटक स्वरुपाचा आशय सहजपणे अविष्कृत करण्याच्या दृष्टीने कवितेचे माध्यम उपयुक्त ठरत असल्यामुळे दलित साहित्यात कवितेची संख्या अधिक आढळते. दलित जीवनातील साऱ्या रौद्र भिषणतेचा स्फोट नामदेव ढसाळ यांच्या गोलपीठात आढळतो. ही कविता रोमँटीक भावविश्वात दीर्घकाल मश्गुल असलेल्या मध्यवर्ती मराठी कवितेला मिळालेला एक जमालगोटा म्हटले पाहिजे. दलित कवितेचे हे विद्रोही रुप तसे आधुनिक मराठी कवितेला अपरिचित नाही. आधुनिक कवितेचे जनक केशवसुत यांनी मराठी कवितेला नवनवीन विषय दिलेले आढळतात. नामदेव ढसाळांची कविता ही अन्य दलित कवितेपेक्षा अंतर्बाह्य निराळी आहे. मर्ढेकरांच्या कवितेने जसे रुढ अभिरूचीला हादरे दिले, तसेच ढसाळांनी सर्वसामान्य वाचकाला विशेषत: पांढरपेशा वाचकाला चक्रावुन टाकले आहे.

या कवितेतले जग पांढरपेश्यांच्या सीमेपलीकडे सुरु होते. नामदेव ढसाळांची कविता विद्रोही कविता म्हणून साहित्य प्रवाहात ओळखली जाते. तथापि निव्वळ नकार, आरडाओरड, वेदना, दु:खाचे दर्शन एवढी मर्यादित भूमिका दलित कवितेची दिसत नाही दु:ख किंवा वेदना झाल्यावर रडणे, ऊर बडवणे या सहजस्वाभाविक क्रिया ठरतात. परंतू दलितांची जीवनानुभुतीची प्रकृती ही दु:ख वेदनेची असल्यामुळे त्यामधुन साहजिकच विद्रोह प्रकट होतांना दिसतो. अन्याय-अत्याचाराविरुध्द बोलली जाणारी भाषा जर मिळमिळीत असेल तर त्याचा काही परिणाम साधला जाणे शक्य नसते. दलित कवितेतील विद्रोह हा काही अकारण विद्रोह नाही तर तो सकारण विद्रोह आहे. म्हणून विद्रोह म्हणजे 'दु:ख आणि वेदनेच्या प्रतिक्रियेवरील सामर्थ्यशील हुंकार होय' असे म्हणता येईल. दलित कवितेचे प्रेरणास्थान डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे आहेत तळागाळातील अवघा दलित समाज चातुर्वण्यरुपी जात्यात भरडला जात होता. दलित समाजाला आपल्या अस्तित्वाचा शोध नव्हता. प्रबोधनाचे विविध प्रवाह वाहत होते. दलित कवी बाबासाहेब आंबेडकरांच्या प्रेरणेने कविता लिहत होते. परंतु नामदेव ढसाळांच्या कवितेने संपुर्ण दलित कवितेचा प्रवाहच बदलुन टाकला आणि दलित समाजाने विद्रोह केलाच पाहिजे विद्रोहशिवाय पर्याय नाही असे एकंदरीत ढसाळांच्या कवितेवरून वाटते.

दलित साहित्यामध्ये कविता हा अत्यंत प्रभावी ठरलेला वाङ्मयप्रकार त्यात ढसाळांची कविता अत्यंत प्रभावी आणि विद्रोही आहे. परंतु हा माणसाला कमी लेखणाऱ्या व्यवस्थेविरुध्दचा विद्रोह आहे. दलित

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research Journal in Marathi, Hindi & English Languages

January 2018, Special Issue

UGC Approved Jr.No.62759

Special Issue January 2018

Pankaj Kala Mahavidyalaya, Chopda

Organized

Two days interdisciplinary International conference

on

" Emerging Trends in Higher Education"

Editor

Dr. Sambhaji N. Desai

Principal

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

Principal

Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

Commerce & Science College PAROLA 425111

44) शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांचा इ-अध्ययन विषयी मतांचा तुलनात्मक अभ्यास. डॉ. प्रिया नरेंद्र कुरकुरे, आर. सी. पटेल शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, शिरपूर, जि. धुळे.	||165
45) उच्च शिक्षा में नारी सबलीकरण नारी जीवन की अनोखी दास्ताँ - अपनी अपनी सीमा दिलीप चौधरी, भुसावल	||168
46) भारतात उच्च शिक्षणात युजीसीची भूमिका डॉ. एन. एस. बोरसे, जळगाव	||171
47) बदलते समाजवास्तव आणि १९५० नंतरचे मराठी नाटक प्रा.डॉ माणिक माधव बागले, पारोळा, जि. जळगांव	||172
48) उच्चशिक्षण व महिला सबलीकरण प्रा. डॉ. मधुकर आत्माराम देसले, नंदुरबार	||176
49) एसईझेड (सेझ) कादंबरीतील सुशिक्षित बेरोजगारांच्या व्यथा प्रा. डॉ किशोर आर. पाठक, चोपडा, जि. जळगांव	||180
50) भारतात बदल घडविणाऱ्या उच्च शिक्षणाची आवश्यकता प्रा. डॉ. संजय जिभाऊ पाटील, नवलनगर,ता.जि.धुळे.	||181
51) २१ व्या शतकातील दहशतवादाचे नविन प्रवाह प्रा.दिपकराव बाबुराव देवरे, चोपडा जि.जळगाव	||184
52) जागतिकीकरणात संयमाने जगण्याची धडपड चितारणाऱ्या सीता भोजने यांच्या 'डांगाण गाणं' कविता ...... प्रा. मधुचंद्र एल. भुसारे, चोपडा	||186
53) उच्च शिक्षणापुढील आव्हाने : वारकरी संत परंपरा प्रा.डॉ. संजय शांताराम पाटील, मारवड	||188
54) २१ व्या शतकातील आदिवासी साहित्य - तांडा डॉ. किशोर एन. सोनवणे. चोपडा.	||191
55) वैश्विक स्तर पर उच्चशिक्षा में हिंदी का स्थान प्रा.दिलीप पी.पाटील, चोपडा, जि.जलगांव.	||194
56) Women Empowerment Through HigherEducation प्रा.डिगंबर एस.सावंत, मलकापूर	||196
57) ROLE OF WOMEN IN HIGHER EDUCATION IN NORWAY Mr. Arne Gjervostad, Chairman, M.G. Group Norway	||199

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College Parola Dist. Jalgaon 425111

https://sites.google.com/site/vidyawartajournal http://www.vidyawarta.blogspot.com

महाराष्ट्रात महाविद्यालयांची एकूण संख्या ४६०३ आणि विद्यापीठाची एकूण संख्या ४४ इतर राज्याच्या तुलनेत अधिक आहे. तरीही उच्च शिक्षणाच्या टक्कवारीत वाढ करण्यासाठी विद्यापीठे व महाविद्यालयाच्या संख्येत वाढ करावी लागेल.

स्वातंत्र्यानंतर केंद्र सरकारला उच्च शिक्षण राष्ट्र उभारणीसाठी महत्त्वाचे आहे. उच्च शिक्षणाची सर्व सूत्रे केंद्र सरकारने आपल्याकडे ठेवली आहेत. भारतात उच्च शिक्षणाशी संबंधित सर्व निर्णय युनिव्हर्सिटी ग्रँट कमिशन (UGC) केंद्र सरकारने १९५६ मध्ये स्थापन केलेला आयोग आहे. विद्यापीठ मान्यता, अभ्यासक्रम, शिक्षकांच्या नियुक्त्या, मूल्यमापन, विद्यापीठांना अनुदान इ. सर्व कार्य केंद्रीय यंत्रणा पाहते.

काळानुसार उच्च शिक्षणाची फेररचना करणे आवश्यक असून त्यातही पदव्युत्तर पदवी व संशोधन हे दोन्ही विभाग राज्याच्या शिक्षण व्यवस्थेकडून काढून घेतले पाहिजे. विद्यापीठाचा अधिकार फक्त राज्यातील पदवी महाविद्यालयांपुरते मर्यादित राहतील. त्यामुळे नवीन केंद्रीय राष्ट्रीय विद्यापीठांचा प्रभाव फक्त राज्यातील उच्च शिक्षण, संशोधन व पदव्युत्तर पातळीपर्यंत मर्यादित राहील. केंद्राने यासाठी निधीचा पुरवठा त्यांच्याकडे घेतला पाहिजे. या विद्यापीठांना स्वायत्तता देताना चांगली प्रशासकीय यंत्रणा उपलब्ध केली पाहिजे. तसेच सेवाशर्ती, वेतन, प्रशासकीय रचना पूर्वीसारखीच ठेवणे आवश्यक आहे. जर पुरेशी स्वायत्तता दिली तर राज्य विद्यापीठे ही त्यांचा अभ्यासक्रम विद्यार्थी व शिक्षक यांच्यात आदानप्रदान योग्य होईल, असे वाटते.

निष्कर्ष :-

१. मॅकॉलेची शिक्षण रचना युजीसीच्या माध्यमातून अस्तित्वात आली.
२. उच्च शिक्षण घेणाऱ्यांचे प्रमाण अधिक वाढत जाताना आढळते.
३. महाराष्ट्रात उच्च शिक्षण GER प्रगत देशांच्या तुलनेने कमी आहे.
४. स्वातंत्र्यानंतर उच्च शिक्षणासाठी युजीसी स्थापन केल्याने उच्च शिक्षणाच्या विकासाला मदत झाली.
५. उच्च शिक्षणासाठी केंद्राने निधी उपलब्ध करणे आवश्यक आहे.
६. विद्यापीठ व महाविद्यालयांना स्वायत्तता दिली तर आदान-प्रदान योग्य होईल. परंतु सेवाशर्ती, वेतन, प्रशासकीय रचना पूर्वीसारखी असावी.

संदर्भग्रंथ :-

१. सी बी एस.ई. - यु.जी.सी. (नेट / सेट) सामान्य पेपर - I
२. उच्च शिक्षण में गुणवत्ता और स्वायत्तता
३. टाईम्स हायर एज्युकेशन वर्ल्ड युनिव्हर्सिटी रँकींग
४. mycitynews - Education

❑❑❑

47

बदलते समाजवास्तव आणि १९५० नंतरचे मराठी नाटक

प्रा.डॉ माणिक माधव बागले
सहाय्यक प्राध्यापक, मराठी विभाग,
किसान कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,
पारोळा, जि. जळगाव

****

प्रस्तावना

साहित्य म्हणजे समाजाचा आरसा होय. समाजाचे यथोचित प्रतिबिंब साहित्यात उमटते. कथा, कविता, कादंबरी नाटक या सर्व साहित्य प्रकारामध्ये जीवनदर्शन घडविण्याचे सामर्थ्य असते. त्यामुळे ते समाजाला पर्यायाने वाचकांच्या मनाला थेट भिडते. या साहित्य प्रकारातून समाजातील व्यक्तींचा आचार-विचार, व्यवहार आणि माणसांच्या जीवन जगण्याच्या पध्दतीचे दर्शन घडते.

नाटक या वाङ्मयप्रकाराने उगमापासून समाजाभिमुखता स्वीकारली आहे. समाजाचे प्रतिबिंब चाली-रिती, प्रथा-परंपरा, आशा-आकांशा, भाव-भावना, व्यथा-वेदनांचे चित्रण करुन समाजापुढील प्रश्न स्वतंत्रपणे मांडलेले आहेत. मराठी नाटकाचा भर कुटुंब, समाज, मूल्य, कल्पना, त्या अंतर्गत संघर्ष, त्यातून निर्माण झालेल्या प्रमुख व इतर गौण समस्या यावरतीच अधिक आहे. थोड्या उशिरा का होईना समाज प्रश्नावर नाटक लिहून आपण जगतो त्या जीवनातले प्रश्न नाटकांच्या माध्यमातून मांडावेत हे भान मराठी नाटककारांना आले. 'शारदा' या नाटकाने या प्रथेला जाणता प्रारंभ केला. स्वातंत्र्याच्या पार्श्वभूमीवर नवे विचार, नवे प्रश्न निर्माण झाले. समाजात कुटुंबव्यवस्था, विवाहसंस्था, शिक्षणसंस्था, नीतीमूल्यांच्या चौकटी इ. बाबतीत विचार मंथन, तसेच क्रिया, प्रतिक्रिया व्यक्त झाल्या. काळानुसार लोकांच्या मूल्यविषयक जाणिवांत बदल झाला.

नाटकाच्या कथावस्तूमध्ये अधिक वास्तवता आली. नाटक हे मानवी संसाराचे, जीवनाचे चित्र आहे या जाणिवेतून सामाजिक स्थितीगतीचे प्रारुप नाटकांमध्ये प्रतिबिंबित होवू लागले. नवा समाज, नवीन आशा-आकांशा, नवीन ध्येय धोरणे, कौटुंबिक प्रश्न हा बदलत्या समाजवास्तवाचा भाग आहेच, पण त्याहून व्यापक पातळी वरील

समाजातील प्रश्न, घटना, घडामोडी यांचा वेध बदलल्या समाजवास्तवात अपेक्षित आहे. औद्योगिकरण, आधुनिकीकरण, ग्रामी विकास, शिक्षणाचे विकेंद्रिकरण इत्यादी मार्गाने समाज विकासाच्या मार्गावर वाटचाल करु लागला. नाटक हे मानवी जीवनाचे चित्रण आहे. या जाणिवेतून समाज जीवनाचे प्रतिबिंब रंगभूमीवर अवतरी झाले. नाटकातील कथावस्तू, माणूस, कुटुंब, समाज व्यवहार, व्यक्तीगत प्रश्न, सामाजिक समस्या विकृती, वेड यांना स्थान मिळाले. बदलत्या काळानुसार इच्छा, आकांक्षा, अपेक्षा व जाणिवा बदलल्या. त्यामुळे समाजही बदलत जातो. म्हणून १९५० नंतर मराठी नाटकामधून बदलत्या समाजवास्तवाच्या मांडणीचे चित्रण पहावयास मिळते.

१९५० नंतरचे प्रमुख नाटककार

१९५६ मध्ये विजय तेंडुलकर यांनी 'श्रीमंत' या नाटकातू एका कौटुंबिक प्रश्नाचा आविष्कार केला आहे. श्रीमंत नाटकात श्रीमंत परंपरा प्रतिष्ठा जपणाऱ्या एका कुटुंबात अपघाताने शिरलेला एक प्रश्न जुगारी त्यामुळे त्या कुटुंबाला बसलेला हादरा म्हणून आलेले त्यांची मानसिक उलथापालथ चित्रित झाली आहे. 'मधल्या भिंती' या नाटकात एका मध्यमवर्गीय आढ्यग्रस्त संसाराची कहाणी चित्रित करु कौटुंबिक प्रश्न रेखाटला. ही नाट्यकृती सामान्य माणसांच्या जीवनाव आधारीत आहे. 'कन्यादान' नाटकात दोन भिन्न जातीतील घटकांच्या आंतर जातीय विवाहामुळे कुटुंबावर विपरीत परिणाम होतो. स्वत:च्या इच्छेने केलेल्या विवाहात स्त्रीची परवड होते एक प्रयोग म्हणून विवाहाल प्रोत्साहन देणारे वडील व आईने धोक्याचा इशारा देऊनही केवळ मुलींच्या आग्रहाने केलेल्या विवाह सगळ्यांचे दु:खाचे कारण ठरते. 'पाहिजे जातीचे' या नाटकात शिक्षण क्षेत्रातील अशैक्षणिक वातावर नोकर भरतीतील भ्रष्टाचार एकुणच शिक्षण व्यवस्थेतील भ्रष्ट प्रक्रियेव या नाटकाचे लेखन झाले. यात शाळा, महाविद्यालयातील, शिक्षणातील भ्रष्ट यंत्रणा, नजरेसमोर येते. 'कमला' या नाटकातून दिल्ली हे राजधानी शहर दिल्लीसह सर्वच महानगरांना अनेक यक्ष प्रश्नांनी घेरले आ माणसांकडे प्रचंड धावपळ असून दररोज विविध ठिकाणी वेगवेगळ्या घटना घडतात आणि पत्रकारांच्या लेखनीतून त्या जनमाणसाच्या सम येतात. हे दाखविले आहे. "शांतता! कोर्ट चालू आहे" नाटका तेंडुलकरांनी समाजाचे भक्ष बनलेल्या प्रौढ कुमारीकेची व्यथा मांड आहे. तरुण सुलभ वासनेला बळी पडलेल्या प्रौढ कुमारीकेची को पहावयास मिळते.

वसंत कानेटकर यांनी 'अश्रूंची झाली फुले', 'घरात फुलल पारिजात' या सामाजिक नाटकात शिक्षण क्षेत्रातील भ्रष्टाचार समस्ये आढावा घेतला आहे. 'घरात फुलला पारिजात' या नाटकात भ्र समाजात निकोप व ताठ मानेने जगणे कठीण होऊन बसले याचा प्रत्य

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College • PAROLA Dist.Jalgaon 425111

2017 - 18 (11) (16)

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

विद्यावार्ता ®

रविवार, दि.२५ फेब्रुवारी २०१८

भारतीय विद्यामंदिर, अमरावतीद्वारा संचलित

भारतीय महाविद्यालय, मोर्शी, जि.अमरावती

(संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती संलग्न)

व

आधार सोशल रिसर्च ॲण्ड डेव्हलपमेंट ट्रेनिंग इन्स्टिट्यूट, अमरावती

यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित

राष्ट्रीय चर्चासत्र

''मराठी साहित्य : चर्चा आणि चिंतन''

प्राचार्य
जी.एस.मेश्राम
भारतीय महाविद्यालय,मोर्शी
ता.मोर्शी,जि.अमरावती

मुख्य संपादक
प्रा.विराग गावंडे
संचालक
आधार सोशल रिसर्च ॲण्ड डेव्हलपमेंट
ट्रेनिंग इन्स्टिट्यूट, अमरावती

संपादक
प्रा.डॉ.भगवान जे.साबळे
मराठी विभाग प्रमुख,
भारतीय महाविद्यालय,
मार्शी, जि.अमरावती

आयोजक

मराठी विभाग

भारतीय महाविद्यालय, मोर्शी,जि.अमरावती

आणि

आधार सोशल रिसर्च ॲण्ड डेव्हलपमेंट ट्रेनिंग इन्स्टिट्यूट, अमरावती

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College PAROLA Dist.Jalgaon 425111

Scanned by CamScanner

26) [illegible]
प्रा. डॉ. सुलभा खर्चे, अकोला. || 92

27) झाडे झाली हिरविशी : कवी ना. धों. महानोर
प्रा. डॉ. प्रियदर्शनी देशमुख, चांदूरबाजार || 94

28) दलित आत्मकथनातील सामाजिकता
डॉ. दीपाली प्र. गावंडे, अकोला || 97

29) ढसाळांच्या कवितेतील विद्रोह, नकार आणि प्रतिमा
प्रा. हेमंतकुमार विठ्ठलराव बागडे, जि. नागपूर || 101

30) आदिवासी साहित्य आणि जागतिकीकरण
प्रा. डॉ. राजेश चवरे, जि. यवतमाळ || 105

31) उपेक्षितांचे अंतरंग उलगडून दाखवणारा लेखक—रमनाथ चव्हाण
प्रा. गौतम बनसोडे, पुणे || 108

32) आंबेडकरवादी गझलेचा सूर्योदय-वामनदादा कर्डक
प्रा. डॉ. प्रशांत धनवीज, जि.वर्धा || 111

33) ग्रामीण साहित्य ग्रामीण साहित्यातील कृषी चित्रण
श्री. प्रवीण मारोतराव देवघरे || 113

34) यादवकालीन समाजजीवनदर्शन (लीळाचरित्र एकांकच्या आधारे)
प्रा. डॉ. सविता माधवराव पवार, जि. बुलडाणा || 115

35) नामदेव कांबळेच्या 'उनसावली' तील झळा
प्रा. डॉ. विजय एम. जाधव, वाशीम || 118

36) मधुरा लभाण बोलीतील हाळीगीते : एक आकलन
प्रा. डॉ. भगवान जे. सावळे, मोर्शी || 121

37) वैदर्भीय बोलीचा समाजभाषावैज्ञानिक अभ्यास : भाषा ओळख आणि संवर्धन
डॉ. प्रदीप औजेकर, जि. जळगाव || 125

38) संत साहित्यामध्ये संत कवयित्रींची अभंगरचना
प्रा.संभाजी बाबाराव सावंत, जि.जळगांव || 127

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

Kisan Arts, Commerce & Science PAROLA Dist.Jalgaon 425111

https://sites.google.com/site/vidyawartajournal | http://www.vidyawarta.blogspot.com

Scanned by CamScanner

MAH MUL/03051/2012 ISSN: 2319 9318 | UGC Approved Sr.No.62759 | Vidyawarta® | February 2018 Special Issue | 0125

37

वैदर्भीय बोलीचा समाजभाषावैज्ञानिक अभ्यास : भाषा ओळख आणि संवर्धन

डॉ. प्रदीप औजेकर
मराठी विभाग, किसान कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, पारोळा, जि. जळगाव

****

१.० प्रस्तावना :

जगामध्ये ६००० पेक्षा जास्त बोली भाषांचा उपयोग हा संप्रेषणासाठी होतो. त्यापैकी तीन चतुर्थांश बोली ह्या फक्त आशिया आणि आफ्रिका या खंडात बोलल्या जातात. आशिया खंडामध्ये बऱ्याच देशात एकभाषा प्रयोग हा सक्तीचा केला आहे उदा. चीन, जपान. त्यामुळे या देशातील इतर बोलींसाठी हे धोरण मारक ठरले आहे. जगातील कोणताही देश हा त्याचा भूभाग कायम ठेऊ शकलेला नाही. तसेच जगातील कोणताही देश हा एका समुहापासुन (community) निर्मित नाही. प्रत्येक समुहाची आपली एक स्वतंत्र भाषा असते. समुहा-समुहापासुन देश निर्माण होतो. या देशाची संप्रेषणाची एक प्रमाण भाषा असते. या प्रमाण भाषेच्या प्रभावाने किंवा देश उभाळ्याने प्रमाणभाषा बोलणे हे सभ्यपणाचे लक्षण मानल्या जाते. त्यामुळे बोलीमध्ये संप्रेषण करण्यात न्युनगंड निर्माण होतो. या न्युनगंडामुळे बोली वापरण्याचे प्रमाण हळुहळु कमी होते व कालांतराने ती बोलीभाषा नष्ट होते. एकभाषा वापराच्या अट्टाहासामुळे अनेक बोली या जगातुन नष्ट झालेल्या आहेत. या बोली भाषांची ओळख करणे आज कठीण बाब होऊन बसली आहे. विदर्भात वऱ्हाडी, नागपुरी, झाडी या प्रमुख बोली सोबतच गोंड, कोरकु, बंजारा, शिंदी, तेली, धनगरी, कुणबी, झारपी, पोवारी, हळबी, हिंदी, उर्दू यासारख्या अनेक बोली, समुहपरत्वे बोलल्या जातात. ह्या ज्ञात असलेल्या भाषांबरोबरच काही अज्ञात असलेल्या भाषासुद्धा फार कमी प्रमाणात बोलल्या जातात. ह्या भाषा मुख्यत्वे समाज निरपेक्ष व व्यवसाय निरपेक्ष असल्याने त्या भाषांचा उपयोग त्या त्या मर्यादीत क्षेत्रातच होतो. याच कारणांनी कालांतराने या भाषा नष्ट होत जातात. विदर्भात व्यवसायाच्या, बलुतेदार-अलुतेदार, भटके समाज, आदिवासींच्या काही लहान जमाती, झाडीपट्टीतील लहान समुहाची भाषा आज नष्ट होण्याच्या मार्गावर आहेत. या भाषांची ओळख आणि संवर्धन व्हायला हवे. समाजभाषाविज्ञान ही भाषाभ्यास पद्धती आता बऱ्यापैकी रुढ झालेली आहे. या भाषाभ्यास पद्धतीच्या आधारे या भाषांची ओळख व संवर्धन होऊ शकते.-

२.० UNISCO चा अहवाल :

UNISCO ने २०११ साली जागतिक बोली संदर्भातील एक प्रकल्प हाती घेतला. Atlas of the worlds Languages in Danger नामक या प्रकल्पामध्ये त्यांनी जगातील अतिधोक्यातील आणि धोक्यात येणाऱ्या बोली भाषांची ओळख करुन, त्यांची एक यादी तयार केलेली आहे. भारतातील १९१ बोलींचा समावेश अतिसंवेदनशील भाषेमध्ये केलेला आहे. परंतु ही १९१ बोलींची यादी पुरेशी नाही. भाषेसंदर्भात डॉ. गणेश देवी यांचे मोठे कार्य आहे. त्यांनी भारतीय भाषांचे लोकसर्वेक्षण नावाच्या प्रकल्पात ७८० भारतीय भाषांना स्थान दिलेले आहे. प्रत्यक्षात मात्र यापैकी अधिक भाषांचा समावेश या यादीमध्ये व्हायला हवा होता. उदा. भारतीय भाषांचे लोकसर्वेक्षण महाराष्ट्र राज्य या खंडात एकूण २० आदिवासी बोलींना स्थान देण्यात आले. वास्तविक महाराष्ट्रात ४७ आदिवासी जमाती आहेत. एकट्या खानदेशात १७ आदिवासी जमाती आहेत आणि या जमातीद्वारे २० प्रकारच्या बोलींचा उपयोग हा व्यवहारासाठी केला जातो.

बोली बोलणारा समाज हा कमी होत जाणे, बोली प्रदेशापर्यंत पोहचता न येणे. बोली बोलणारा समाज ज्ञात नसने किंवा बोलींचा उपयोग फक्त समुहा पुरता करणे, अशी अनेक कारणे भाषा ओळखण्यास बाधक ठरत असतात. ज्याभाषांपर्यंत पोहोचता येत नाही; ज्यांची ओळख पटवता येत नाही , त्या भाषा कालांतराने नष्ट होतात. अशा प्रकारच्या बोलींना ओळख (Identify) करुन या बोलींचे संवर्धन करण्याचे कार्य UNISCO द्वारे होत आहे. त्यावर अनेक उपाय योजना राबविल्या जात आहे. एवढेच नाही तर अतिसंवेदनशील बोली बोलणाऱ्या समुहाचीही निगराणी केल्या जात आहे.

३.० बोली संवर्धनाची आवश्यकता :

कोणत्याही समाजाची भाषा ही फक्त भाषिक व्यवहारापुरती मर्यादीत नसते. कोणत्याही समाजाची भाषा ही त्या समाजाच्या सामाजिक, सांस्कृतिक, पुरातत्त्व घटकांची वाहक असते. एखाद्या समुदायाच्या भाषेचे मरण, म्हणजे त्या समुदायाचे मरण असते. भाषा ही फक्त मानवी समुदायाच्या जीवंतपणाचेच लक्षण नसते, तर त्या त्या समाजाच्या चल-अचल क्रियेचे एक सशक्त माध्यमही असते. त्यामुळे समुहाची सामाजिक-सांस्कृतिक रक्षणासाठी बोली भाषांची ओळख व संवर्धन गरजेचे ठरते. त्यामुळे नष्ट होत जाणाऱ्या अतिसंवेदनशील भाषांचे वर्गीकरण करुन सामाजिक, धार्मिक, सांस्कृतिक घटकांचे विश्लेषण करुन भाषा संवर्धन गरजेचे ठरते. भाषाविज्ञानाच्या संदर्भात वैदर्भीय बोलीबाबत अजून बरेच कार्य

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College PAROLA Dist. Jalgaon

Scanned by CamScanner

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Peer Reviewed International Research Journal

VIDYAWARTA®

BCUD, Savitribai Phule Pune University, Pune
Sponsored
Two Days National Level Seminar in Dept. of Commerce

"The effect of GST on Economical Development in India"

Organized By:
Depart of Commerce
Pravara Rural Education Society's
Arts, Commerce and Science College, Satral
Tq.Rahuri, Dist.Ahmednagar

Editor
D.N.Ghane **Dr.U.A.Tajane**

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

Scanned by CamScanner

18.	Advantages and Disadvantages of GST **Prof.Ramrao Deshmukh, Prof.Mahesh Shelke**	101-105
19.	The Effect of the GST on Indian Growth **Prof.V.G.Dighe, Dr.V.A.Kharde**	106-110
20.	Advantages of GST **HOD, Prof. Ashwinikumar Rajendra Bagga**	111-114
21.	GST – Concept, Features, Advantages & Challenges **Dr.Bhausaheb Ramchandra Pawar**	115-118
22.	Advantage & Disadvantage of GST **Prof. Arvind A. Bhandare**	119-122
23.	A Study on the Impact of GST in Indian Economy **Dr.Wabale R.N.**	123-126
24.	GST Advantages & Disadvantages on Indian Economy **Prof. Garule Ganesh Laxman**	127-129
25.	Impact of GST on Agricultural Sector **Prof.Satish Ashinath Gonde**	130-134
26.	A Study of Impact of GST implication on Banking Sector in India **Prof.. Sachin K. Jadhav**	135-139
27.	GST: Impact and Implications on Pharmaceutical Industry **Prof.Mankar.S.D, Prof. Khose Shivprasad, Prof..Ghule Hanumant**	140
28.	Comparative study GST slab with other country **Prof.Prashant Namdev Ingole**	141-143
29.	Advantage of GST **Prof.Shelke Digambar Sakharam**	144-146
30.	Effect of GST in Economic Development of Pharma Sector **Prof.Shinde Ganesh.S, Prof. Hameed Sadiq**	147
31.	Goods and Service Tax **Prof..Randhavane D.S.**	148-15
32.	Features and Challenges of Goods and Services Tax in India **Prof.Murtadak B.K.**	151-1
33.	वस्तू व सेवाकराची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी व प्रशासकीय रचना **डॉ. सुनिल दादाराम पवार**	157-1
34.	वस्तू आणि सेवा कराची ओळख व आव्हाने **प्रादिनकर..एन.घाणे**	161-1
35.	जीएसटी अमलबजावणी : वास्तविकता आणि आव्हाण **डॉ. प्रदीप ओजेकर**	166-

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science College, Parola Dist. Jalgaon

Scanned by CamScanner

36

जीएसटी अमलबजावणी : वास्तविकता आणि आव्हाण

डॉ. प्रदीप औजेकर
मराठी विभाग,किसान कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय
पारोळा, जि. जळगाव ४२५ १११. चलभाष : ८०८७९२२२५७.

८ नोव्हेंबर २०१६ नंतर देशात सर्वाधिक चर्चा झाली ती *जीएसटी*ची वस्तू व सेवा कर (Goods & Sale tax) या नावाने भारताला परिचीत या टॅक्स पद्धतीची अमलबजावनी व्हायला सतरा वर्षाचा कालावधी लागला. सन २०००मध्ये अटल बिहारी वाजपेई हे देशाचे पंतप्रधान असताना सर्वप्रथम जीएसटीवर चर्चा झाली. पायाभूत सुविधांच्या अभावामुळे त्यावेळी जीएसटी लागू करणे शक्य नाही; याची जाणीव झाल्याने या नव्या पद्धतीच्या कर प्रणालीचा अभ्यास करण्यासाठी एका समितीचे गठण करण्यात आले होते. यानंतर सत्तेत आलेल्या *एनडीए* सरकारने या जीएसटीमध्ये अनेक सुधारणा केल्या, डॉ. मनमोहन सिंग सारख्या अर्थतज्ज्ञाच्या देखरेखीखाली नव्याने काही बाबी त्यात समाविष्ठ करण्यात आल्या. आंतरराष्ट्रीय बँकेच्या उपाध्यक्षापदी असताना जागतिक स्तरावरील जीएसटीचा बऱ्यापैकी आढावा त्यांनी घेतला. परंतु कॉंग्रेस सरकार जीएसटीच्या बाबतीत नेहमीच साशंक राहीले आहे. त्यामुळे जीएसटी लागू होऊ शकला नाही. तरीही काही मुलभूत सुधारणा जीएसटी बिलात त्यांनी केल्या. पुढील कालावधीत *युपीए*नंतर केंद्रात पुन्हा *एनडीए*चे सरकार आल्यावर तब्बल सतरा वर्षांनी जीएसटी भारतात लागू करण्यात आला. One Nation One Tax मथळ्यासह प्रचलित असलेल्या या टॅक्सला वेळकाढू धोरणामुळे प्रदीर्घ अशी वाटचाल करावी लागली. या सतरा वर्षात मात्र जीएसटीच्या मूळ ढाच्यामध्ये मोठ्या बदनाले जीएसटीची पार मोडतोडच झाली. त्यामुळे जीएसटीसाठी २००० साली सुचविल्या गेलेल्या सूचना आणि २००४ साली झालेल्या चर्चेने ज्या पायाभूत सुधारणा सुचविण्यात आल्या होत्या. सतरा वर्षात मात्र या पैकी फारच कमी गोष्टी त्यात आता समाविष्ठ आहेत.

भारतासारख्या लोकशाही देशात एखाद्या महत्त्वाच्या मुद्यात होणारा विलंब ही साधारण बाब राहिली आहे. त्यामुळे अनेक चांगले निर्णय घेणे आणि त्याचा अवलंब होणे या दरम्यान त्या गोष्टीचे महत्वच बाद होऊन जाते. राजकीय अनास्था आणि प्रशासकीय विलंब, यामुळे जीएसटी चे रुपडेच यामुळे पालटले. या अंगवळणी पडलेल्या राजकीय व प्रशासकीय विलंबामुळे ज्या रुपाने आज जीएसटी ची अमलबजावनी झाली ती भारतीय जनमानसाला पचनी पडणे सहज शक्य होणार नाही.

भारत आणि अन्य देशातील जीएसटी :

सन२०००मध्ये जीएसटीची देशात लागू करण्यासंदर्भात जेव्हा सर्वप्रथम चर्चा सुरु झाली, त्या आधीही अनेक देशांनी जीएसटी हा पर्याय म्हणून

Principal
Gaan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

Scanned by CamScanner

Impact Factor – 3.452 ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

March-2018

SPECIAL ISSUE - 50

Literature : New Trends & Tendencies
साहित्य : नवीन प्रवृत्ती आणि प्रवाह
साहित्य : नव प्रवृत्ति एवं प्रवाह

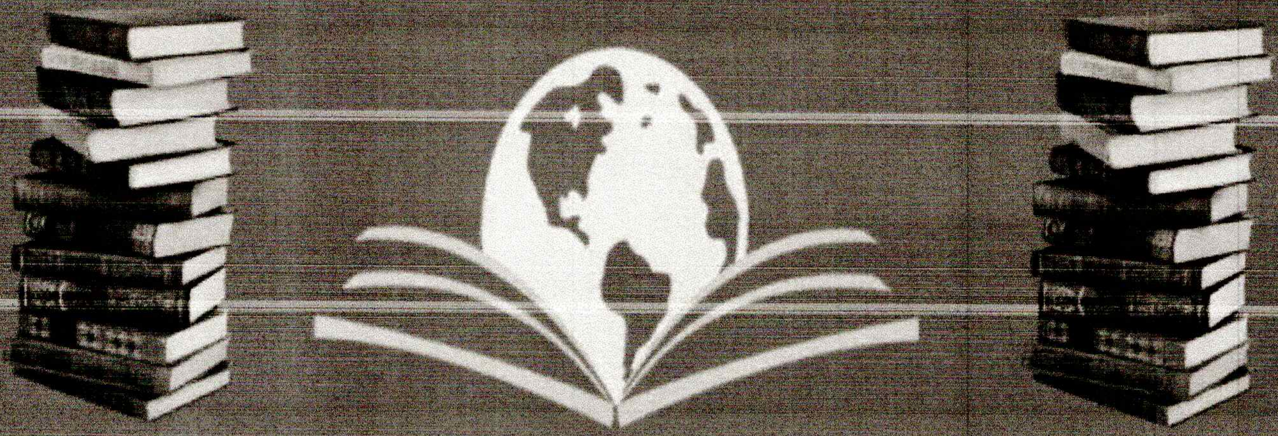

अतिथी संपादक :
डॉ. आर. एच. गुप्ता
प्राचार्य,
संत मुक्ताबाई कला आणि वाणिज्य
महाविद्यालय, मुक्ताईनगर, जि. जळगाव

मुख्य संपादक :
डॉ. धनराज धनगर
सहा. प्राध्यापक, मराठी विभाग,
कला व वाणिज्य महाविद्यालय,
येवला. जि. नाशिक.

This Journal is indexed in :
- University Grants Commission (UGC) List No. 40705 & 44117
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- Universal Impact Factor (UIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)
- Indian Citation Index (ICI)
- Dictionary of Research Journal Index (DRJI)

Principal
Kisan ... Prasarak Sanstha's
..., Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

K.V.P.S Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

'RESEARCH JOURNEY' *International Multidisciplinary E- Research Journal* | ISSN : 2348-7143
Impact Factor - (CIF) - 3.452, (SJIF) – 3.009, (GIF) –0.676 (2013)
Special Issue 50 : Literature : New Trends and Tendencies | March 2018
साहित्य : नवीन प्रवृत्ती आणि प्रवाह साहित्य : नव प्रवृत्ति एवं प्रवाह
UGC Approved No. 40705 & 44117

45	ग्रामीण साहित्य- नवीन टप्पा-इडा पीडा टळो	डॉ.विजया पाटील	248
46	नामदेव ढसाळ एक परिवर्तनवादी कवी	डॉ. माणिक माधव बागले	254
47	जागतिकीकरण आणि मंगेश नारायणराव काळे व हेमंत दिवटे यांची कविता	डॉ. अतुल मधुकरराव देशमुख	257
48	आदिवासी साहित्य आणि लोकजीवन	इंद्रायणी ज्ञानेश्वर सैंदाणे	261
49	प्रेमानंद गज्वी : एक सामाजिक, वास्तववादी प्रयोगशील नाटककार	डॉ. आनंदा बाबुराव सोनवणे	267
50	आदिवासी लेखिकांच्या कवितेतील स्त्रीजाणीव	विलास जयंत गावीत	272
51	माती पंख आणि आकाश : एका ध्येयवेड्या ग्रामीण युवकाची यशोगाथा	सातव समाधान काशिराम	277
52	वृत्तपत्रीय लेख	डॉ. रंजना मधुकर कदम	284
53	स्वातंत्र्योत्तर काळातील स्त्री नाटककारांच्या नाटकातील स्त्रीवाद	रत्ना जवरास	289
54	UNISCO अहवाल २०११ और खानदेशातील आदिवासी बोली	डॉ. प्रदीप औजेकर	294
55	बालकथा साहित्य : नवीन प्रवृत्ती आणि प्रवाह	हर्षदा निंबा बोरसे	300
56	" जैत रे जैत " या कादंबरीतील निसर्गवर्णन	वर्षा रविंद्र उपाध्ये नेहा सुनिल पवार	307
57	मराठी आदिवासी साहित्य : एक अभ्यास विशेष संदर्भ 'तृष्णा' आत्मवृत्तपर कादंबरी	अनिता नामदेवराव रानवळकर	311
58	किरवंत नाटकातील संवाद चातुर्य : एक शोध	डॉ. ज्ञानेश्वर रामलाल भोई	315
59	डॉ. अलका कुलकर्णी यांच्या 'चकवा' कादंबरीचा आशय	संजय धर्मा पाटील	319
60	ग्रामीण साहित्य निर्मिती : एक शोध	गणेश दिगंबर सावजी	323
61	आदिवासी साहित्य	डॉ. विठ्ठल केदारी	329
62	ग्रामीण साहित्य प्रवाह : कादंबरी	डॉ. प्रशांत लगडे	332
63	लोकसाहित्यातील प्रयोगसिध्द लोककलांचा विश्लेषणात्मक अभ्यास	डॉ.सहदेव विलासराव रसाळ	337
64	नव्वदोत्तर मराठी ग्रामीण कविता	डॉ. हिरालाल सोमा पाटील	344
65	'अस्मितादर्श' - एक बहुआयामी सर्जनशील	ममता काशिनाथ भारुडे डॉ. जितेंद्र शामसिंग गिरासे	348

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon
KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College PAROLA Dist.Jalgaon 425111

ISSN : 2348-7143
March 2018

UNISCO अहवाल २०११ और खानदेशातील आदिवासी बोली

डॉ. प्रदीप औजेकर
मराठी विभाग,
किसान कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,पारोळा, जि. जळगाव ४२५ १११.
चलभाष : ८०८७९२२२५७

१.० प्रस्तावना :

दुनियाके लगभग हर देश में आदिवासी जनजातीयाँ पायी जाती है| नागरिकरण के दौर में जीन मानव समुहका विकास नही हुआ, या फिर जिन लोगोने, कबिलोने अपना अधिवास नही छोडा (उसके लिए अन्य कई कारण हो सकते है) वह इस नागरिकरणकी प्रक्रिया मे सम्मिलित नही हो सके| इसीलिए यह जनजातीयाँ कालानुरुप आगे नही बढ सकी| अपनी संस्कृतिसे जुडे रहने के कारण उन्होने अपनी संस्कृती और भाषा को मूलरुप मे संभालकर रखा है| नागरिकरण की प्रक्रिया मानवी समुह को जब संक्रमित कर रही थी, उसी वक्त वह सभ्यता मानवकी भाषा और संस्कृतिको भी संक्रमित कर रही थी| वसाहतवाद, व्यापार, अर्थव्यवस्था और अन्य करणोकी वजह से मानवि नागरिकरण की प्रक्रिया बडी तेज होती गई| नागरिकरण की शुरुआत कब से हुई इसकी कोई तिथी निर्धारित नही की जा सकती| मानव की उत्पत्ती जिस वक्त हुयी तभीसे नागरिकरण की शुरुआत हो चुकी थी| आदिवासी जनजातीयोंकी संख्या भारतमें विपुल मात्रा में पाई जाती है| इस आदिवासीयोंकी अपनी संस्कृति है| प्रतिमा-प्रतिकभी अपनेही महत्त्व रखते है| इनके **कुल** और **गोत्र** भी है| अपने **टॅबू** भी है| उसीके साथ साथ इनकी अपनी स्वतंत्र भाषा भी इनके लिए मायने रखती है| मुख्यत: गोत्र और प्रदेश इनकी पहचान होती है| इन्ही गोत्र और प्रदेश की वजहसे इन आदिवासीयोंकी कयी जमातीया हुयी है| भारत सरकार की १९७६ की गॅझेट में इन जैसे अनेको आदिवासी जमातीयो को अधोरेखित कीया है (The Gaette of India- Extraordinary part II Section I)| इस गॅझेट में भी कई आदिवासी जमातीयों को स्थान नही दिया गया है| अधिकांश आदिवासीयों की जमातीया इस गॅझेट से नदारत है| महाराष्ट्रमे पायी जानेवाली आदिवासी जनजातीयोंमेंसे अधिकतर जनजातीयाँ खानदेशमें पायी जाती है| इनकी संख्या अन्य प्रदेशोकी तुलना में अधिक है| उनकी द्वारा बोली जाने वाली भाषाएँ भी अनेक है| इस प्रदेश की आदिवासी बोली का अध्ययन कम ही रहा है| जो अध्ययन हुआ है वह लोकसाहित्य संकलन की तौर पर हुआ है| इस तरह का संकलन भाषा के अध्ययन के लिहाज से ठीक नही माना जाता| क्योकी भाषा अध्ययन कोई निर्धारण संकलन से तय नही कीया जाता.

२.० खानदेश की प्राकृतिक रचना:

खानदेश का भौगोलिक स्थान महाराष्ट्र राज्य के उत्तर मे स्थित होने के कारणसे उसे उत्तर महाराष्ट्र भी कहते है| २०० उत्तर से २२०.०३' उत्तर और ७३०.३१' पूर्व से ७६०.२८' इस अक्षांस रेखांश पर खानदेश स्थीत है| खानदेश का कुल क्षेत्रफल १०.४३१ चौ. की.मी. का है| इस प्रदेश के

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

2017-18 (19)

ISSN 2231-2137

CONTEMPORARY RESEARCH IN INDIA

A Peer-Reviewed Multi-Disciplinary International Journal

UGC Approved Journal No. 62441, NAAS Score 2018 : 3.23

Impact Factor 2016 : 0.956 (GIF)

ॐ श्री

श्री भारत शिक्षण प्रसारक मंडळ संचलित

माऊली महाविद्यालय, वडाळा ता. उत्तर सोलापूर, जि. सोलापूर (महाराष्ट्र) व विद्यापीठ अनुदान आयोग आयोजित

एक दिवसीय राष्ट्रीय चर्चासत्र

॥ संत साहित्याचे योगदान ॥

विशेष अंक

संत तुकाराम बिज, शनिवार ३ मार्च २०१८

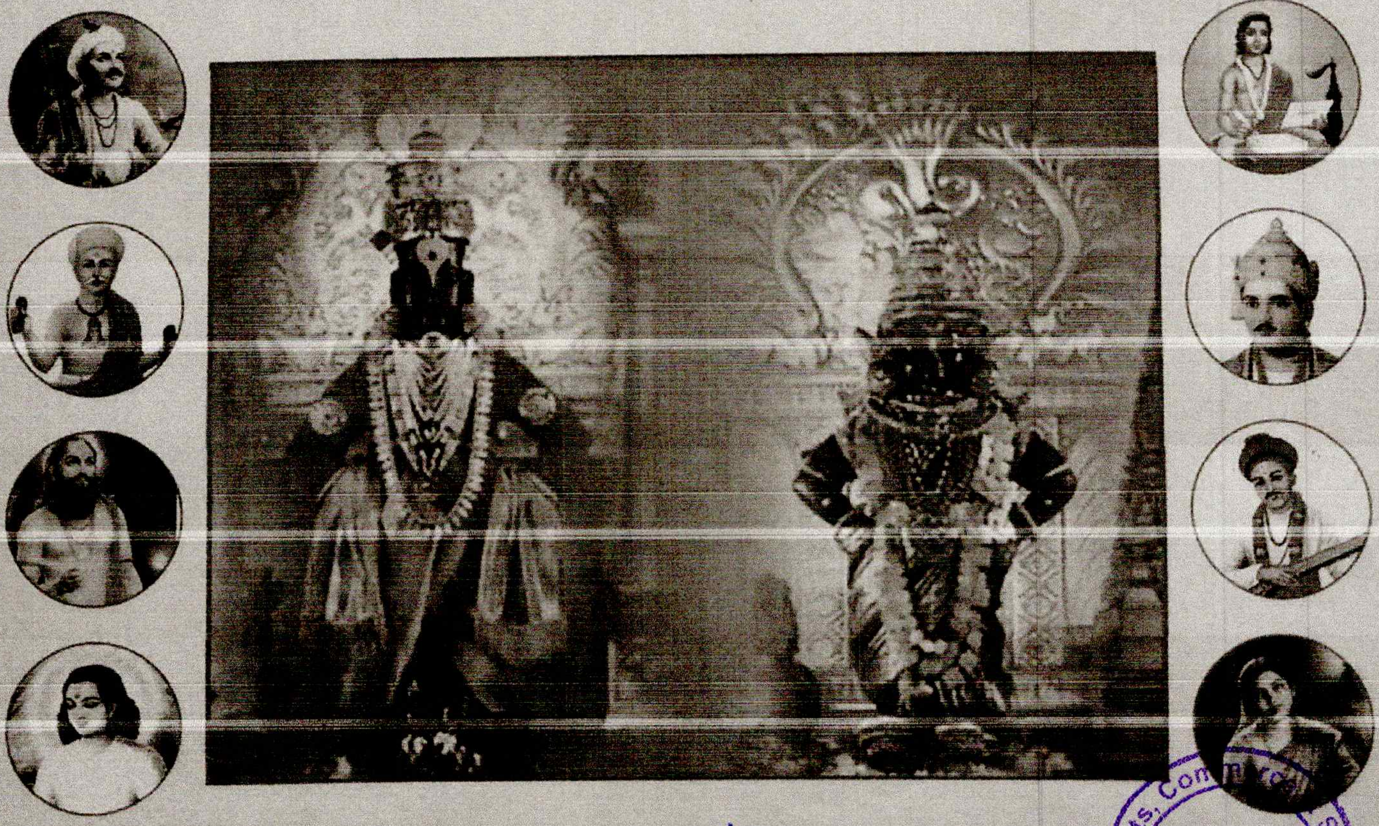

Principal

Kisan Vidya Prasarak Sanstha's

Kisan Arts, Commerce & Science

College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College * PAROLA Dist.Jalgaon 425111

Scanned by CamScanner

Contemporary Research in India (ISSN 2231-2137): UGC Approved Journal No. 62441 - NAAS Score 2018: 3.23

CONTENTS

Sr. No.	Title of the Article	Page No.
1	भक्ती परंपरेतील स्त्री साहित्याचे योगदान प्रा. डॉ. असिया चिश्ती	01
2	संत साहित्य : सर्वांगी स्पर्श करणारे तत्त्वज्ञान डॉ. प्रदीप औजेकर	04
3	'संत एकनाथांचे साहित्यातील योगदान: एक दृष्टीक्षेप' प्रा. सौ. सुवर्णा वैभव यमगर	06
4	महाराष्ट्रातील सूफी आणि दत्त संप्रदायाचे वाङ्मयीन योगदान प्रा. टकले गणेश प्रल्हादराव	09
5	''संत साहित्यातील विश्वात्मकता' व सर्वधर्मसमभाव...!'' प्रा. डॉ. मधुकर गणेश मोकाशी	11
6	"संत साहित्यातील सामाजिक मूल्ये" प्रा. पसरकल्ले एस. पी.	14
7	संत जनाबाई यांच्या अभंगातील सामाजिक दृष्टिकोन व वाङ्मयीन वैशिष्ट्ये प्रा. परमेश्वर हटकर	16
8	महाराष्ट्रातील भक्ती चळवळीचे योगदान डॉ. रमेश शिंदे	19
9	संत साहित्य आणि समाज प्रबोधन डॉ. जनार्धन परकाळे	22
10	भक्तीपरंपरेतील स्त्रीसाहित्याचे योगदान श्री. डॉ. अनिल बांगर,	24
11	संत साहित्य आणि समाजप्रबोधन प्रा. डॉ. नवनाथ दणाणे	27
12	''संत साहित्यातील संत कवयित्रींच्या रचना–एक अभ्यास'' प्रा. व्यवहारे एस. टी.	30
13	संत कवयित्री - निर्मळाबाई प्रा. सोनवले राजकुमार रंगनाथ	33
14	संत एकनाथांचे सामाजिक कार्य श्री. सुहास बापू मोरे	35
15	संत साहित्याच्या निर्मिती प्रेरणा प्रा. सौ. स्वाती माने थिटे	37
16	संतसाहित्यातील भाषिक व मुल्यविचार : संशोधन संधी प्रा. नानासाहेब महादेव गव्हाणे	40
17	वारकरी संप्रदायातील स्त्रियांचे योगदान भागवत लहुबुवा ढोले	42
18	संत साहित्याची सार्वकालिकता डॉ. दत्तात्रय महादेव डांगे व डॉ. विद्या विजय नावडकर	44
19	**मराठी भाषेचे नवनीत – समग्र तुकाराम** **श्री. अनिलकुमार राजाराम पाटील**	47
20	सुधारणावादी पुरोगामी संत : गाडगेबाबा प्रा. डॉ. लहू वाघमारे	48
21	संत साहित्यातील जातीयता... प्रा. गौतम गायकवाड	52
22	सांस्कृतिक पर्यावरण आणि मध्ययुगीन स्त्रीवादाचे चित्रण प्रा. डॉ. दत्तात्रय प्रभाकर डुंबरे	56
23	"नाथांचा धर्म आणि साहित्यातून समाज प्रबोधन" प्रा. डॉ. अनिता प. खंडागळे	61

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

Kisan Arts, Commerce & Science College, PAROLA Dist. Jalgaon 425111 KVPS

Scanned by CamScanner

Contemporary Research in India (ISSN 2231-2137): UGC Approved Journal No. 62441 - NAAS Score 2018: 3.…

संत साहित्य : सर्वांगी स्पर्श करणारे तत्त्वज्ञान

डॉ. प्रदीप औजेकर, मराठी विभाग, किसान कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, पारोळा, जि. जळगाव

CONTEMPORARY RESEARCH IN INDIA
ISSN 2231 - 2137

Received: 06/12/2017 Edited: 16/12/2017 Accepted & Published: 03/03/2018

१.० प्रास्ताविक: रामदेव यादवाच्या काळात (१२७१-१३०९) मराठी साहित्याची भरभराट झाली. यादवांच्या आधीही *वाकाटक, सातवाहन* यांची दक्षिणेत बलाढ्य राज्ये होती. भारताचा दक्षिणेकडचा आणि विंध्यपर्वताच्या पलिकडाचा प्रदेश हा आक्रमणापासून सुरक्षित असा मानला जायचा. त्यामुळे आपसातच कटकारस्थनाने राज्य परिवर्तने झालीत. रामदेव राजाने *आमणदेव* याचा खून करुन राज्य बळकावले. तोपर्यंत मुस्लिमांची आक्रमणे ही भारतात व्हायला लागली होती. परंतु दक्षिणेकडील राज्यांत त्यांना योग्य व गुप्त मार्ग नसल्याने आक्रमण करणे शक्य झाले नाही. *अल्लाउद्दीन खिलजीने* एलिचपूर (अचलपूर) मार्गे जाऊन यादवांना पराजित केले. तोपर्यंत अपराजित असलेले राज्य असा लौकिक खिलजीने मोडला. अमाप धनसंपत्ती घेऊन त्याने रामदेवाशी तह केला. १३०७ मध्ये *मलिक काफूर* या खिलजीच्या नोकराने रामदेवराजाला पराभूत करुन अटक केली. काही काळाने त्याची सुटकापण केली. त्याबदल्यात त्याने यादवांचे राज्य मोठ्या प्रमाणात लुटले. या नंतर काही काळातच(१३०९) त्याचे निधन झाले आणि यादवांची सत्ता संपुष्टात आली.

मराठी साहित्याच्या दृष्टिकोणातून रामदेवराजाची कारकीर्द ही मध्यस्थानी ठेवता येईल. रामदेव राजाच्या काळात वैदिक परंपरेला महत्त्व होते. त्याचप्रमाणे अनेक ग्रंथकारांना / साहित्यिकांना त्याने आश्रय दिला होता. *हेमाद्री पंडीत* (चतुर्वर्ग चिंतामणी आणि इतर अनेक ग्रंथ) *नृसिंह* (नलोपाख्यान), *नरेंद्र* (रुक्मिणी स्वयंवर), *साल*(रामायण) आणि *बोपदेव* सारखे अनेक साहित्यिक राजाश्रयावर होते. रामदेवराजाच्या राजवटीत अनेक धर्मग्रंथ लिहिल्या गेले. परंतु जातिव्यवस्था, वैदिक आचरणावर भर, देवळे-मंदिराची उभारणी आणि व्रत-उपासणा यांना अत्याधिक महत्त्व प्राप्त झाले. व्रत-तपाच्या अतिरेकाने एक प्रकारची मरगळ समाजाला आली. त्यामुळेच बाराव्या शतकात उदयास आलेल्या लिंगायत पंथाला मोठ्या प्रमाणात अनुयायी मिळाले. कोणत्याही प्रकारच्या जाती व्यवस्थेला नाकारल्यामुळे लिंगायतला लोक जुळत गेली. त्याचप्रमाणे चक्रधरप्रणित महानुभाव पंथानेही जातिव्यवस्थेला विरोध केला, परंतु देव-देवता आणि प्रपंच्या विषयीच्या कल्पनेने लिंगायतापेक्षा हा पंथ थोडा वेगळा होता. तसेच चक्रधराचा पंथ आणि त्यांच्या पश्चात नव्या बाबी स्वीकारलेला पंथ यात मोठे अंतर होते. तसेच कट्टरतेचा केला गेलेला आग्रह, यामुळे हा पंथ सामाण्यापासून दूर होत गेला. लिंगायताचा प्रभाव हा दक्षिण भारतात अधिक होता; तर आपल्या कर्मठपणात महानुभाव पंथ वाढत होता. या दोन्ही पंथापेक्षा वारकरी संप्रदायाने मात्र आपला स्वतंत्र मार्ग चोखाळला. महानुभाव साहित्याची भाषा ही मराठी होती. किंबहुना चक्रधरांचा तसा आदेशच होता. तर साहित्यात क्रांतिकारी कार्य ठरावे अशी ज्ञानेश्वरीची रचना ज्ञानेश्वरांनी लोकभाषा म्हणून मराठीतच केली होती. कर्म… ज्ञान आणि कडक आचरण, यापेक्षा वारकरी पंथाची शिकवण ही … मूल्याची शिकवण देणारी होती. हेच तात्कालिक भक्तिविषयीची … तत्त्वज्ञानात रुपांतरित होत गेली. संतांची शिकवण ही जरी त्या काळा… अनुरुप अशी होती. तरी तिचे महत्त्व अद्यापही कायम आहे. समाज… मन:पटलावर दीर्घकाळ एखाद्या तत्त्वज्ञानाप्रमाणे हे साहित्य प्रभावकारी … करीत आहे.

२.० संत साहित्याची प्रेरणा: *पाली ग्रंथानुसार बुद्धाच्या उदयाच्यावेळी … संप्रदाय अस्तित्वात होते, तर जैन मतानुसार ३६३ संप्रदाय होते.* असे निरी… वसंत आबाजी डहाके यांनी नोंदविले आहे. बाराव्या-तेराव्या शतकात … महानुभाव-वारकरी-दत्त आणि समर्थ संप्रदाय होते.याचबरोबर अनेक … लहान पंथ व संप्रदाय कार्यरत होते. त्यामुळे एक प्रकारची पंथ-संप्रदाय… अराजकता माजली होती. यावेळी मानवी जीवनाचे नैतिक अधपतन … लागले होते. तसेच धार्मिक कर्मठपणाही वाढीस लागला होता. या कर्मठपणा… नैतकता शिकविण्याचे कार्य हे संत साहित्याने केले. हे साहित्य मराठी… लिहील्याने ते सर्व सामाण्यांचे साहित्य झाले. महानुभावाची कर्मठ प्रवृत्ती … आचरणास कठीण अशा पंथापेक्षा, वारकऱ्यांचा भक्तीपंथ हा लोकांना … वाटला. त्यामुळे अठरापगड जाती -जमातीचे लोक वारकरी पंथात सामील… झाले. महानुभाव-वारकरी-समर्थ संप्रदायाच्या भक्ती चळवळीत मोठ्या … साहित्य निर्मिती झाली. पुढेही भक्ती हीच साहित्याची प्रेरणा झाली. … देवाची स्तुती व गायन न करता अधोगतीस जाणाऱ्या समाजाला मार्गदर्शक… भूमिका संतांनी घेतली. त्यासाठी विविधप्रकारची अभंग रचना केली. … जीवनाच्या प्रत्येकच वळणावर ही अभंगवाणी मार्गदर्शक ठरावी अशी … भक्ती-नामस्मरण हा केंद्रबिंदू. या भक्ति प्रेरणेवरच समाजाला योग्य मार्ग… दाखविण्याचे कार्य या साहित्याद्वारे झाले.

३.० संतांची भक्ती चळवळ: रामदेव यादवाच्या काळात धार्मिक आणि… सामाजिक परिस्थिती कमालीची बिघडली होती. वैदिक परंपरेचे स्तोम … धर्माच्या अधपतनाचा परिणाम हा समाजमनावर होत होता. … सामाजिक परिस्थिती रामचंद्र देखणे पुढील प्रमाणे सांगतात. *सरदार… आपआपसांत भांडणे होत. रयतेला लुटण्यासाठी ते वाटेल ते प्रयत्न करी… त्यामुळे गावगाड्यातील पाटील, शेट्ये, महाजन, चौगुले, देशमुख, कुळकर्णी … वर्गही त्यांना सामील होऊन गोरगरिबांना लुटत होता. गुंडाई आणि गुंडगिरी … वाढली होती. ब्राह्मणांनी कर्मठपणा वाढविला होता. कर्मठपणाला धर्म समज… ते कर्मठपणाचे उदात्तीकरण करत होत. सर्व … पडलेले बैरागी, साधू, जंगम, मानभाव, फकीर, कलंदर हे स्वार्थ…* … (संतसाहित्य-पृ.३८३) यावरुन त्यावेळच्या सामाजिक परिस्थिती… येते.

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon
PAROLA Dist.Jalgaon 425111

Scanned by CamScanner

2017-18

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Peer Reviewed International Research Journal

VIDYAWARTA®

BCUD, Savitribai Phule Pune University, Pune

Sponsored

Two Days National Level Seminar in Dept. of Commerce

"The effect of GST on Economical Development in India"

SPECIAL ISSUE

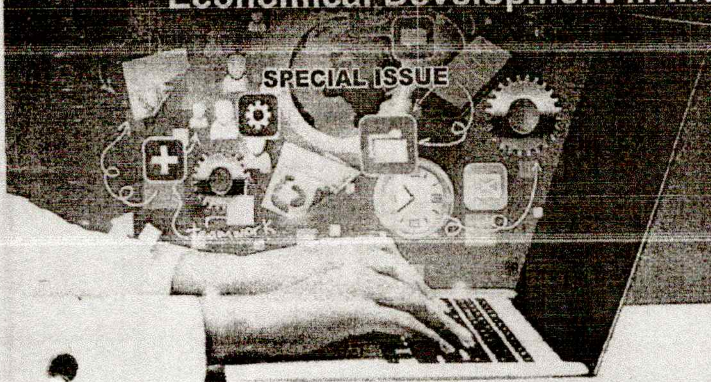

GST

Organized By:

Depart of Commerce

Pravara Rural Education Society's

Arts, Commerce and Science College, Satral

Tq.Rahuri, Dist.Ahmednagar

Editor

D.N.Ghane **Dr.U.A.Tajane**

Principal

Kisan Vidya Prasarak Sanstha's

Kisan Arts, Commerce & Science

College, Parola Dist. Jalgaon

Kisan Arts, Commerce & Science
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

18.	Advantages and Disadvantages of GST **Prof.Ramrao Deshmukh, Prof.Mahesh Shelke**	101-105
19.	The Effect of the GST on Indian Growth **Prof.V.G.Dighe, Dr.V.A.Kharde**	106-110
20.	Advantages of GST **HOD, Prof. Ashwinikumar Rajendra Bagga**	111-114
21.	GST – Concept, Features, Advantages & Challenges **Dr.Bhausaheb Ramchandra Pawar**	115-118
22.	Advantage & Disadvantage of GST **Prof. Arvind A. Bhandare**	119-122
23.	A Study on the Impact of GST in Indian Economy **Dr.Wabale R.N.**	123-126
24.	GST Advantages & Disadvantages on Indian Economy **Prof. Garule Ganesh Laxman**	127-129
25.	Impact of GST on Agricultural Sector **Prof.Satish Ashinath Gonde**	130-134
26.	A Study of Impact of GST implication on Banking Sector in India **Prof.. Sachin K. Jadhav**	135-139
27.	GST: Impact and implications on Pharmaceutical Industry **Prof.Mankar.S.D, Prof. Khose Shivprasad, Prof..Ghule Hanumant**	140
28.	Comparative study GST slab with other country **Prof.Prashant Namdev Ingole**	141-143
29.	Advantage of GST **Prof.Shelke Digambar Sakharam**	144-146
30.	Effect of GST in Economic Development of Pharma Sector **Prof.Shinde Ganesh.S, Prof. Hameed Sadiq**	147
31.	Goods and Service Tax **Prof..Randhavane D.S.**	148-150
32.	Features and Challenges of Goods and Services Tax in India **Prof.Murtadak B.K.**	151-156
33.	वस्तू व सेवाकराची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी व प्रशासकीय रचना **डॉ. सुनिल दादाराम पवार**	157-160
34.	वस्तू आणि सेवा कराची ओळख व आव्हाने **प्रादिनकर..एन.घाणे**	161-165
35.	जीएसटी अमलबजावणी : वास्तविकता आणि आव्हाण **डॉ. प्रदीप औंजेकर**	166-169

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College • PAROLA Dist.Jalgaon 425111

22

Advantage & Disadvantage of GST

Mr. Arvind A. Bhandare
Head Of Economics Dept.
At Kisan Arts, Com.& Science College
Parola Dist. Jalgaon

Abstract:-

Gst is a new era in Indian tax system. Tax is play vital role in devolvement of nation . after second world war every county adopt policy for prospective development of their nation . in that way every nation need fund to development. And tax is a main source of gathering fund for development. so nation want such a tax policy that is simple and essay. That's reason goods and service tax system was adopted in much country. in India 1july 2017 adopted GST policy. but India is country that most diversity is find by social, geographical ,and culture. And admistration policy must different than other country. Thant way in this paper we discuss the advantages and disadvantages of gst according to India.

Introduction:-

Tax in its modern form was introduced in India for first time in 1860 by the British Government to overcome the financial crisis following the events of 1857. Initially Government introduced it as a temporary measure of 3 raising revenue under the Income Tax Act 1860 for a period of five years. Different tax rates were prescribed for different heads of income. In the year 1867, it was transformed as licence tax on trade and profession. In the year 1869, the licence tax was replaced by Income Tax again. The assessments were made on arbitrary basis leading to inequality, unpopularity and widespread tax evasion. Income Tax was withdrawn in the year 1874. After the great famine of 1876-78, the Government introduced local Acts for income tax in different provinces. With several amendments these Acts remained in force till 1886. Thus, the period from 1860 to 1886 was a period of experiments in the context of income tax in India. 1.1.3 pre independence

After India got independence in 1947, funds was a major problem for the government. The whole network of governing officers required their salaries for which funds were required. As a result "Excise Duty" was not abolished but an additional tax known as "Customs Duty" was imposed on imported goods to provide protection to Indian industries across various sectors. But gradually in the 1960-1970's it was

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Sc. PAROLA Dist.Jalgaon 425111

2017-18

21

MAH/MUL/ 03051/2012 ISSN : 2319 9318

आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक संशोधन पत्रिका

विद्यावार्ता™

Special Issue
February 2018

!! बहुजन हिताय बहुजन सुखाय !!

श्री शिवाजी विद्या प्रसारक संस्था का

भाऊसाहेब ना. स. पाटील साहित्य एवं मुल्ला फिदा अली मुल्ला अब्दुल अली वाणिज्य महाविद्यालय, देवपुर, धुले (महाराष्ट्र)

स्नातकोत्तर हिंदी विभाग

एवं

उत्तर महाराष्ट्र हिंदी प्राध्यापक परिषद

के संयुक्त तत्वावधान में आयोजित

वार्षिक अधिवेशन एवं राष्ट्रीय हिंदी संगोष्ठी

'इक्कीसवीं सदी का हिंदी कथा-साहित्य : विविध आयाम'

रविवार, ४ फरवरी २०१८

संपादक

डॉ. अश्फाक़ सिकलगर

सहयोगी संपादक मंडल

डॉ. महेन्द्रकुमार वाढे डॉ. अभयकुमार खैरनार

डॉ. प्रमोद पाटील प्रा. मच्छिंद्र ठाकरे डॉ. दिपक पाटील

विशेषांक प्रकाशक

प्रधानाचार्य डॉ. मनोहर तुकाराम पाटील

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

Kisan Arts, Commerce & Science College * KVPS
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At Post Limbaganesh Tq.Dist.Beed

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318 | UGC Approved Jr.No.62759 | Vidyawarta® | Special Issue February 2018 | 011

40) [illegible]
प्रा. डॉ. क. डॉ. वागल || 131

41) [illegible]
प्रा. विजय एकनाथ मानव || 134

42) [illegible]
डॉ. संजय रामखुंडे || 137

43) [illegible]
डॉ. संविता चौधरी || 142

44) [illegible]
प्रा. स्वाती गंगार || 146

45) [illegible]
प्रा. गजेन्द्र मुरलीधर ब्राह्मण || 148

46) [illegible]
— प्रा. भगवान बापूराव भालराव || 152

47) [illegible]
डॉ. प्रमोद एम चौधरी || 154

48) [illegible]
प्रा.डॉ.जितेंद्र पं.पाटील || 157

49) [illegible]
डॉ. मनोज एन. पाटील || 159

50) [illegible]
प्रा. डि. एम. थिवरे & प्रा. अंजीर नथ्थु भील || 162

51) [illegible]
डॉ. अमोल टंडवते || 164

52) [illegible]
डॉ.शशिकांत मानवणा मावन || 167

53) [illegible]
प्रा.डॉ.विजय घाग

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science Colle. PAROLA Dist.Jalgaon 425111

43

जंगल जहाँ शुरु होता है में मीडिया और पुलिस

डॉ. सविता चौधरी
किसान महाविद्यालय, पारोला, जिला. जलगांव

****

जंगल जहां शुरु होता है उपन्यास संजीव द्वारा रचित है। संजीव एक सशक्त कथाकार और उपन्यासकार के रूप में जाने जाते है। संजीव जिस परिवेश में जन्मे पले बढ़े उस परिवेश का चित्रण उन्होंने अपने साहित्य में किया है। संजीव का साहित्य हमेशा निम्नवर्ग के मजदूरों, असहाय, पीड़ित नारियों का चित्रण तथा उच्चवर्ग, शोषक वर्ग के खिलाफ आवाज उठाने की प्रेरणा देता है।

संजीव का जन्म एक गरीब किसान परिवार में हुआ। उनका जन्म ७ जुलाई १९४७ को उत्तर प्रदेश के सुल्तानपुरा जिले के बांगरकला गांव में हुआ। कथाकार संजीव को बचपन में रामसंजीवन प्रसाद नाम से पुकारा जाता था। कथाकार कमलेश्वर ने उन्हें संजीव नाम प्रदान किया।

जंगल जहां शुरु होता है उपन्यास आदिवासी थारू जाति और डाकुओं एवं राजनीतिज्ञों की आपसी लड़ाई को प्रदर्शित करता है। उपन्यास संकेत करता है कि जंगल हर मनुष्य में पनपता रहता है जिससे हमारा अक्सर सामना होता रहता है। भारत नेपाल की सीमा में स्थित चंपारण्य जिले के मिनी चंबल नाम से कलंकित क्षेत्र के आदिवासी थारू जाति का संघर्षमय जीवन यहां उकेरा गया है। परशुराम यादव, काली, परमा, वंशी जैसे दुर्दान्त डाकू तो पश्चिमी चंपारण जैसे सीमित क्षेत्र में जंगल राज कायम करते हैं, किंतु बडे-बडे बाहुबलियों राजनेताओं, धनाधीशों, पुलिस अधिकारियों और धर्म संप्रदाय की राजनीति करने वाले तांत्रिकों, संतों एवं महन्तों के कच्चे चिठ्ठे इस उपन्यास में निर्भिकता से खोला गया है।छ१

वहां स्थित आदिवासियों को बार-बार डाकुओं से [illegible] पड़ता है केवल लड़ना ही नहीं पड़ता बल्कि वह हमेशा आतंक के साये में अपना जीवन यापन करते हैं। साथ ही उनका शारीरिक, मानसिक शोषण भी किया जाता है। एक कवि ने कहा है- हम धन्य है कि हम इस

दूध देने वाले नहीं दिये थे [illegible] शब्द का [illegible] हमें दूध और दूध देनेवाले, दोनों ही दिये हैं। पहले आदिवासियों का संपूर्ण भूमि पर कब्जा था परंतु कालांतर में यह भूमि उनके हाथ से छीनकर गैर जनजातीय लोगों के हाथों में चली गई। इसके दो कारण बताए गए। एक साहूकारी प्रथा के लागू होने से जनजातीय लोगों का शोषण किया जाना, दूसरा गैर जनजातियों द्वारा व्यापार में कपटपूर्ण एवं धूर्तता का व्यवहार किया जाना।

(i) स्त्रियों पर अत्याचार-

जहां अत्याचार की बात आती है वहां निश्चित रूप से स्त्रियां आती ही है क्योंकि इनके बगैर कहानी पूर्ण हो ही नहीं सकती। जंगल जहां शुरु होता है उपन्यास में जमींदारों द्वारा, पुलिस द्वारा, राजनीतिज्ञों द्वारा स्त्रियों पर अत्याचार होता है। उनका यौन शोषण किया जाता है। परशुराम और चंददीप बिसराम की पत्नी का यौन शोषण करते है। जोगी काली की पत्नी बेच देता है। मलारी का भी यौन शोषण किया जाता है। वह निःसहाय होकर कहती है- " हम गरीब नीच जाति की औरतों की क्या इज्जत? खुला दरवाजा है, जो चाहे मुंह मार ले।छ२ फेंकन की पत्नी पर पंडिताइन अपने भाई से बलात्कार करवाती है। उसका दोष इतना था कि उसने पंडिताइन के पैरों की मालिश करने से इंकार किया था। पंचायत बुलाई गयी। पंचायत ने फैसला दिया कि पांडे या उन्हें साले ऊंची जात के आदमी फेंकन बहू जैसी नीच जाति के साथ यह कर्म कर ही नहीं सकते।छ३ लाचार फेंकन थाने गया पर कुछ भी नहीं हुआ। इसी प्रकार उपन्यास का पात्र जोगी बैल चुराने से लेकर लड़कियां बेचने तक का कोई भी कुकर्म उससे छूटा नहीं है।छ४ वह स्त्रियों को फुसलाकर लाने और उन्हें बेटी बहन के नाम पर ग्राहकों को बेच आने के पूरे तंत्र से वाकिफ होता गया जैसे यह कि इस सौदेबाजी में कभी भी भावुक नहीं होना है, दिल को इतना कड़ा कर लेना है कि चाहे अपनी सगी बेटी, बहू, बहन या पत्नी ही क्यों न हो, अच्छी कीमत मिले तो धंधे का धरम है कि बेच देने से नहीं बिचकना। वह काली की पत्नी को भी इसी तरह बेच देता है। वह कहती है - एक दिन एक ठो आदमी आया बोला पहुंचा देंगे तुम्हारे मरद के पास, हमको लाने को भेजा है। ऊ जनाना बेचता था [illegible] था शायद [illegible] में बेच दिया हमको- दस [illegible] में। [illegible] के मिलने का, तो रामजी की दया से [illegible] [illegible] यहां वह आफत [illegible] है। [illegible] नहीं मरती। दहेज की मार [illegible]

वैसे भी घर से भागी, घर से निकाली गई या [illegible]कर छोड़ी गई औरतों की कोई कमी है क्या! अब रहे खरीददार, तो [illegible]

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon
Kisan Arts, Commerce & Science C... PAROLA Dist. Jalgaon 425111

17-18 -(21)

22

पंजीयन संख्या 36/ए.एल./92-टी.सी.
ISSN : 2278-6066

एक और अंतरीप

मानव मुक्ति को समर्पित

❖ त्रैमासिक/द्विभाषी ❖ वर्ष : 24 ❖ अंक : 28 ❖ अप्रेल-जून, 2018

प्रधान सम्पादक
प्रेम कृष्ण शर्मा, 09414055811

सम्पादक
डॉ. अजय अनुरागी, 09468791896
डॉ. रजनीश, 09460762293

संपादकीय कार्यालय
1, न्यू कॉलोनी, झोटवाड़ा, पंखा, जयपुर-302012
ई-मेल : anuragiajay11@gmail.com
वेब : www.ajayanuragi.com

प्रबंधकीय कार्यालय
49, विवेक नगर, सिंधी कैम्प
स्टेशन रोड, जयपुर-302006

मूल्य
एक प्रति : 40/-, वार्षिक : 150/-, आजीवन 2100/-

आवरण एवं रेखाचित्र : नूतन योगी, जयपुर # 09462607121

'एक और अंतरीप' में प्रकाशित रचनाओं में व्यक्त विचारों से सम्पादक तथा प्रकाशक की वैचारिक सहमति आवश्यक नहीं है। संपादन, संचालन पूर्णतः अवैतनिक एवं अव्यावसायिक है। समस्त विवादों का केन्द्र जयपुर होगा।

PRINCIPAL
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College Parola Dist Jalgaon

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

अनुक्रम

सम्पादकीय

वामपंथ के लिए उपयुक्त अवसर — प्रेमकृष्ण शर्मा — 3

बातचीत

हिन्दी धार्मिक भावना से परे हिन्दी क्षेत्र की भाषा है — जीतेन्द्र गुप्ता — 5

यात्रावृत्तांत

घंटसाला के शहर में — विनोद साव — 15

संस्मरण

मेरे साहित्यिक गाइड : श्री जनकराज पारीक — निशान्त — 18

डायरी

प्रेम के बारह पृष्ठ — गोपाल शर्मा सहर — 20

व्यंग्य

दारू आपके द्वार — हेतु भारद्वाज — 29

गन्दगी प्रतियोगिता — अम्बिकादत्त — 31

काकभुशुंडि - गरुड़ संवाद — डा. परेश व्यास — 35

लेख

व्यंग्य आलोचना का परिप्रेक्ष्य — डॉ. अजय अनुरागी — 38

सुमित्रानन्दन पंत के काव्य में ग्रामीणों की दयनीय दशा — डॉ. अनिता पाटिल — 44

नैतिकता और आध्यात्मिकता के पैरोकार कबीर — मनजीत कौर — 49

प्रेमचन्द की हिन्दी पत्रकारिता — डॉ. सविता चौधरी — 55

क्रोध का मनोविज्ञान एवं आचार्य रामचंद्र शुक्ल — डॉ. शोभा पालीवाल — 59

स्तरहीन कवि सम्मेलनों से हो रहा हिन्दी की ... — डॉ. अर्पण जैन 'अविचल' — 63

View & Review

Existentialism and Feminism in Anita Desai's... — Sachin Sharma — 66

कहानी

बैल — श्याम कुमार पोकरा — 73

मँगती — माधव राठौड़ — 78

अपेक्षा का बोझ — डॉ अनिता सिंह चौहान — 85

I.A.S. / R.A.S. — प्रेमकृष्ण शर्मा — 91

सब्र की ताकत — गोपाल नारायण आवटे — 98

रोशनी घर की लड़की — योगेश कानवा — 102

डस्टबिन — डॉ. अखिलेश पालरिया — 105

कविता

दो कविताएँ — पद्मजा शर्मा — 119

प्रेम : कुछ संवेदनाएँ — डॉ. माया गोला वर्मा — 122

आओ हम जी लें जीवन — विजय रंजन — 124

बढ़ती भूख — डॉ. रमेश 'मयंक' — 125

जैसे बुद्ध से छूट गया था घर — रोजलीन — 126

समीक्षा

"प्रस्तोर" : मिल मजदूरों की व्यथा-कथा — डॉ. अजय — 128

जनवादी गीत संग्रह : 'हैं जटायु से अपाहिज हम' — राजेन्द्र वर्मा — 130

चुनिंदा साहित्यकारों के ज़िंदगी और मौत के दस्तावेज — प्रभाशंकर उपाध्याय — 134

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

प्रेमचन्द की हिन्दी पत्रकारिता

डॉ. सविता चौधरी...✍

पत्रकारिता मानवी जीवन की घटनाओं को प्रकाशित करती है, जो मानव को मानव से और समाज से विश्व को जोड़ती है। इसे राष्ट्र के चौथे स्तंभ की संज्ञा दी जाती है। पत्रकारिता अभिव्यक्ति की एक मनोरम कला भी है। इसका कार्य जनता तक लोककल्याण संबंधी कार्यों की सूची प्रस्तुत करना है। समाचार पत्र दैनिक जीवन का अनिवार्य अंग हैं। हिन्दी पत्रकारिता का वर्तमान स्वरूप किसी भी तरह से अपनी पूर्व पत्रकारिता से कमजोर नहीं पड़ता। स्वतंत्रता से पूर्व हिन्दी पत्रकारिता विषय केन्द्रित थी परन्तु स्वातंत्र्योत्तर पत्रकारिता का एक साधन के रूप में उपयोग किया जाता है। हिन्दी पत्रकारिता में प्रेमचन्द जी का उल्लेखनीय योगदान है इसलिये यह अध्ययन बहुत महत्वपूर्ण है।

पत्रकारिता के अंतर्गत पत्र एवं पत्रिकाओं का समोवश होता है। दोनों का अपना साहित्यिक महत्व है। साहित्य सृजन की दृष्टि से पत्रिकाओं का महत्व कम नहीं है। जिसका एक उदाहरण 'सरस्वती' पत्रिका है। डॉ. गुरुशरण लाल कहते हैं कि "पत्र-पत्रिकाएँ साहित्य के विकास में महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह करती हैं। हिन्दी के विकास में पत्र पत्रिकाओं के योगदान को भुलाया नहीं सकता।" हिन्दी खडी बोली प्रांजल बनाने और उसमें साहित्य सृजन करने के लिए पंडित महावीर प्रसाद द्विवेदी ने ऐतिहासिक कार्य किया है। भारतीय हिन्दी पत्रकारिता के पितामह भारतेंदु हरिश्चन्द्र बहुमुखी प्रतिभा के धनी साहित्यकार थे जिन्होंने हिन्दी पत्रकारिता को विशेष बोध दिया है उन्होंने लेखकों की पीढ़ी तैयार करने का महत्वपूर्ण कार्य किया। आधुनिक युग के प्रमुख साहित्यकारों में प्रमुख मुंशी प्रेमचन्द, धर्मवीर भारती, कमलेश्वर, राजेन्द्र यादव, अज्ञेय आदि के नाम लिये जाते हैं। जिन्होंने हिन्दी साहित्य की अनेक विधाओं में रचनात्मक लेखन के साथ पत्रकारिता के क्षेत्र में सक्रियता के साथ रूचि प्रदर्शित की है।

प्रेमचन्द जी की हिन्दी पत्रकारिता की शुरुआत 'हंस' पत्रिका से मानी जाती है। उपन्यास सम्राट मुंशी प्रेमचन्द के 'हंस' और 'जागरण' तक पत्रकारिता साहित्यकारों की अनिवार्यता बन गई।

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

2017-18

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Peer Reviewed International Research Journal

VIDYAWARTA®

BCUD, Savitribai Phule Pune University, Pune
Sponsored
Two Days National Level Seminar in Dept. of Commerce

"The effect of GST on Economical Development in India"

Organized By:
Depart of Commerce
Pravara Rural Education Society's
Arts, Commerce and Science College, Satral
Tq.Rahuri, Dist.Ahmednagar

Editor
D.N.Ghane Dr.U.A.Tajane

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College
PAROLA
Dist.Jalgaon
425111

07

ADVANTAGES OF GST

Prof. Kiran Dilip Patil
Asst. Professor, Faculty of commerce & management
Kisan Arts, Commerce & Science College, Parola.

The journey of introducing GST was very long in the India. But finally it has ended in 2017. GST is the revolutionary and crucial tax reforms for the India. With the GST India moved towards ' One Nation , One Tax and One Market. As per global experience, the proper implementation of GST results in numerous benefits for all stakeholders. It is a surgical strike on black money generators who avoided or avoid the tax in business deals. GST is formed as unified tax system which subsumed all the indirect taxes of central government and state government into uniform single tax. The GST helps in reforming the economy by applying a lower rate for essential commodities, and a higher tax rate for the luxurious commodities. Currently, in India, we have 5 slabs, with as many as 3 rates, an integrated rate, a central rate, and a state rate. This paper contains benefits of GST to the country.

Keywords:

Tax, indirect tax, Good and service tax(GST), GDP.

Introduction:

GST stands For "Goods and Services Tax. The journey of introducing GST was very long in India from the year 2002 to the 2017. The constitutional amendment had to passed for this Tax reform. The process of constitutional amendment started in 2014 and finally it have passed on 8th of august, 2016 and its paved the way for GST. The GST was launched in India on July 1, 2017 in a midnight function at central hall of Parliament with the expectations of reduction on tax collection costs, , protection from cheap imports, to get more fillip to Make in India programme, for making export more competitive as goods and services expect to exported without any taxes embedded in them ,growth in GDP of India and many more.

GST: It is a comprehension of different indirect taxes of Central

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon
KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College PAROLA Dist. Jalgaon 425111

2017-18

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318
UGC Approved Sr.No.62759
Vidyawarta®
February 2018 | 01
Special Issue

MAH/MUL/ 03051/2012 ISSN :2319 9318

आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक संशोधन पत्रिका

विद्यावार्ता

विशेषांक–फेब्रूवारी २०१८

संशोधनाची नवता आणि परिणामकारकता

संपादक
डॉ. जयवंत भदाणे
डॉ. बापूजी घोलप

❖ **विद्यावार्ता** या आंतरविद्याशाखीय बहूभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या मतांशी मालक, प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही. **न्यायक्षेत्र:बीड**

"Printed by: **Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.** Published by **Ghodke Archana Rajendra** & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor **Dr. Gholap Bapu Ganpat**.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com
All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science
College, Parola Dist. Jalgaon

KVPS Kisan Arts, Commerce & Science College, PAROLA, Dist. Jalgaon

58) संत तुकडोजी महाराजांचे समाज विकासाबाबतचे विचार || 183
प्रा.आर.एम. पगार, अभोणे

59) इलेक्ट्रॉनिक प्रसारमाध्यमाची निवडणूक प्रचारात भूमिका || 185
प्रा. डॉ. राजेंद्रप्रसाद टी. पटले,भंडारा

60) निश्चलनीकरण आणि भारतीय अर्थव्यवस्था || 187
प्रा. डॉ. घुगे सुनिल बाळू, नाशिक

61) निश्चलनीकरण : यश-अपयश व परिणाम || 190
डॉ. दिनकर भदाणे, अभोणे

62) नव वसाहतवादाच्या परिणामांचा चिकित्सक अभ्यास || 193
सहा प्रा. शशिकांत भालचंद्र पाटील, जळगांव.

63) कामगारांचे स्थलांतरे : कारण आणि परिणाम || 196
योगेश राजेंद्र पाटील, दिपाली किरण चोधरी, राजश्री विठ्ठल चौधरी, धुळे.

64) नीती आयोग || 197
गजानन संभाजीराव देशमाने, नांदेड, डॉ. जे. एस. भोयर, हिंगोली.

65) सामाजिक संशोधनाची उपयुक्तता (अर्थशास्त्र) || 199
प्रा. इंगोले आर. जे., चांदवड

66) आधुनिक व्यवसायात जाहिरातीचे महत्त्व आणि भूमिका || 201
प्रा. कर्डक संतोष एकनाथ, सटाणा

67) अर्थशास्त्र विषयाची आंतरविद्याशाखीय भूमिका || 203
सोनाली बढे-कदम, पुणे

68) निश्चिलीकरणाचे सामाजिक व आर्थिक परिणाम : एक दृष्टीक्षेप || 205
प्रा. एम. व्ही. हिरे, नाशिक

69) भारतीय समाजाचे मानसशास्त्र || 207
प्रा. ज्ञानेश्वर भोसले, पालघर

70) सामाजिक संशोधन : समस्या : समाधान || 212
प्रा.डॉ.दिपक डी.शेलार , पालघर

71) धर्म आणि राजकारण || 215
प्रा. प्रदिप विष्णु देशपांडे, पुणे

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha's
Kisan Arts, Commerce & Science College, Parola

Kisan Arts, Commerce & Science College PAROLA KVPS

http://www.vidyawarta.blogspot.com https://sites.google.com/site/vidyawartajournal

संदर्भ :
Patnaik Prabhat, Misconceptions about Neo-liberalism, posted १७ May, २०१७.
Annual Report of Finance ministry of India (२०१६-) p.n. १८५.
Demonetisation anniversary: The consequences of ८/ and how it changed India, Indian Express,८ nov. २०१७.
) www.thecitizen.in, Prabhat Patnaik, Demonetisation:Witless and Anti-People.
) Demonetisation not a Solution to problem of Black Money, The Hindu, १६ Dec. २०१६.

□□□

62

नव वसाहतवादाच्या परिणामांचा चिकित्सक अभ्यास

सहा प्रा. शशिकांत भालचंद्र पाटील.
राज्यशास्त्र विभाग,
किसान महाविद्यालय, पारोळा. जि. जळगांव.

प्रस्तावना -

नव-वसाहतवाद ही आंतरराष्ट्रीय राजकारणातील एक अतिशय महत्वाची संकल्पना आहे. दुसऱ्या महायुद्धाच्या समाप्तीबरोबर हुकूमशाहीची जागा लोकशाही शासन प्रणालीने घेतली. यामुळे आधुनिक युगात लोककल्याणकारी राज्यांचा उदय झाला. या लोककल्याणकारी राज्यात लोकशाही शासन प्रणाली सत्ता सांभाळतांना दिसते. दुसऱ्या महायुद्धानंतर अनेक राष्ट्रांना आशिया व आफ्रीका खंडातील राष्ट्रांमध्ये स्थापन झालेल्या वसाहती माघारी घ्याव्या लागल्यात. व राष्ट्रांना स्वातंत्र्य बहाल करावे लागले. इंग्लंड, फ्रान्स, पोर्तुगाल, जर्मनी इ. राष्ट्रांनी व्यापाराच्या जोरावरच इतर राष्ट्रांमध्ये आपल्या वसाहती स्थापन केल्या होत्या. भारतात अनेक युरोपीय राष्ट्रांनी आपल्या वसाहती स्थापन करून, येथील निरक्षर व भोळ्या लोकांना फसवून, देशातील मोठ्या प्रमाणात संपत्ती त्यांच्या देशात वाहुन नेली. यात इंग्लंड आघाडीवर होते. भारतावर इंग्रजांनी जवळ-जवळ १५० वर्षे राजवट करून आपली वसाहत कायम ठेवली. "व्यापारी म्हणून आले आणि राज्यकर्ते बनले" ही उक्ती ब्रिटीशांसंबंधी नेहमी वापरात येते. म्हणजेच वसाहतवाद व साम्राज्यवाद स्थापन करण्यात जुन्या काळात देखिल व्यापाराने महत्त्वाची भुमिका बजावलेली दिसून येते. दुस-या महायुद्धानंतर आशिया व आफ्रीका खंडातील वर्षानुवर्षे गुलामगिरीच्या कचाट्यात सापडलेली लहान-मोठी राष्ट्रे स्वतंत्र झाल्याने इंग्लंड, फ्रान्स, डच, पोर्तूगीज अशा अनेक युरोपीय वसाहती नष्ट झाल्या. वसाहतवाद व साम्राज्यवाद संपविण्यासाठी अनेक देशातील बड्या नेत्यांनी बलिदान देखिल दिल्याचे समजते. यामुळे छोटी-छोटी राष्ट्रे उदयास येवून जुन्या वसाहतवादाचा अंत घडून आला. परंतू असे असले तरी अनेक पाश्चिमात्य राष्ट्रांनी स्वतःची आर्थिक घडी बसविण्यासाठी, अविकसित व विकसनशील राष्ट्रांना आपल्या जाळ्यात फसविण्यासाठी अनेक मार्ग शोधून काढलेत. उद्योगप्रधान राष्ट्रांनी छोट्या-मोठ्या राष्ट्रातील नैसर्गीक संपत्तीचा पुरेपूर वापर करून घेवून स्वार्थापोटी स्वतःचा विकास करून घेतला. लोकशाहीच्या नावाखाली मैत्रीचा व मदतीचा

Principal
Kisan Vidya Prasarak Sanstha
Kisan Arts, Commerce & Science College, Parola